

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204078

UNIVERSAL
LIBRARY

వేములవాడభీమకవి చరిత్ర.

ప్రథమ భాగము:

జొన్నలగడ్డ వేంకట రాధాకృష్ణయ్య.

రెండవ భాగము 1250 ప్రతులు.

ప్రకాశకుడు:

కొండపల్లివీరవేంకయ్య

శ్రీ సత్యనారాయణబుక్ డిపో.,

రాజమండ్రి.

శ్రీ చింతామణి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడినది.

రాజమండ్రి.

1938.

వీ ష య సూ చి క.

పుట

1. జన్మవృత్తాంతము	1
2. సంతర్పణ	3
3. సాగి పోతరాజు	5
4. కోమల్లు	7
5. జన్మమాంబ	9
6. రాజ కళింగగంగు	10
7. చొక్కభూపతి	15
8. మాచనమంత్రి	17
9. రణతిక్కన	21
10. ఒకచాటువు	25
11. భీమకవి కాలము	26
12. నప్తనప్తాహము	36
13. గోపరాజు రామమంత్రి	37
14. మైలమ భీమన	40
15. బసవపురాణము	41
16. రాఘవపాండవీయము	43
17. పింగళిసూరన్న	44
18. కవిజనాశ్రయము	45
19. నెల్లూరువర్ణనము	47
20. నన్నచోళదేవుడు	49
21. చోడగంగు	51
22. భూలనైద్యుడు	52

23. నల్లసిద్ధిమహిపాలుఁడు	54
24. నారాయణభట్టు	55
25. పావులూరి మల్లన	56
26. రాయన భాస్కరమంత్రి	58
27. బీదమార్యుఁడు	60
28. నృసింహపురాణము	62
29. కులోత్తుంగ చోడదేవుఁడు	65
30. గొల్లభామ	66
31. భీమకవి చాటుపద్యములు	68
32. మహిమ	70
33. కళింగాధిపతి	71
34. ఇతరపద్యములు	72

ఓం

శ్రీ రామాయ నమః

ఆ వి ఘ్న ప స్తు

వే ము ల వా డ భీ మ క వి.

1 జన్మవృత్తాంతము

వేములవాడ భీమకవి కీ). శ. ౧౦౬౮ సం॥రమున గోదావరీ మండలములోని ద్రాక్షారామ మనువుగారి క్షేత్రమునకు నాలుగైదు క్రోశముల దూరములోనున్న వేములవాడ యను గ్రామమున జన్మించెను. ఈతనితండ్రి సోమనాథామాత్యుడను నియోగిబ్రాహ్మణుడు. పాప మారణకు సంతానలభికై పెక్కుదానధర్మము లొనర్చినను బ్రయోజనము లేకపోయెను. సంతానాపేక్షతో నతఁ డైదుగురు భార్యలతోఁ గాపురముచేసి తుదకు పరమపదము నొందెను.

ఇట్లుండగా నాసోమనాథుని భార్యలందరును క్షయ సం॥ రం మాఘశుద్ధ పౌర్ణమీ శుక్రవారమునాఁడు ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరుని సేవింపనేగిరి. ఆనాఁడు దేవాలయము తీర్థయాత్రికులతోఁ గ్రీక్కిరిసి యుండెను. సోమనాథునిభార్యలు సప్తగోదావరీ స్నానమాచరించి భీమేశ్వరుని దివ్యమూర్తిని దర్శించి, తమకేజన్మమునను వైధవ్య దుఃఖము గలుగకుండునట్లు వరము ప్రసాదించుమని కోరుకొనిరి. అందఱిలోను దుదిభార్యయగు మాచమ్మ తననవతులతోఁ గలిసిపోక, సువాసనులందఱు నున్నయెడకరిగి, అమాయకు లగుటచే వారందఱి

వలెనే తనకు సంతానముఁ బ్రసాదింపుమని మ్రొక్కుకొనియెను. ఆమె ప్రక్కనున్న సువాసినులము మాటల నాలకించి పక్కన నవ్వెరి.

భీమేశ్వరుని కరుణాకటాక్షమున మాచమ్మ గర్భవతియై పిల్లలు శకము ౧౦౬౨ సం॥రమునకు నరియైన ప్రభవ సం॥ శ్రావణ శు ౪ శుక్రవారమునాడు భీమకవినిగనెను. మాచమ్మ వితంతువై పుత్రుని గాంచుటచే, దక్కినవనతులును, ఊరిలోనివారును పలువిధముల నిందింపసాగిరి. ఆమెను వెలివేసిరి. వ్యభిచారిణి యనిగేలించిరి. మాచమ్మ ఆనిందలను లెక్కనేయలేదు. కుమారుని పుచ్చి పెద్దవానిచేసెను. తన కుమారున కువనయనముఁ జేయవలయునని యామె విశ్వప్రయత్నము చేసెను గాని ఎవ్వరును గానుకొనలేరి. భీమన్న పదునాలువర్షముల పాయముగలవాడై, తనతోడి గాల్గురందఱిలో నన్నివిషయము లాదును మిష్టయని పేరొందెను. ఆగాల్గురు భీమన్నయెడ మత్సర గ్రస్తులై, మహాబలస్వ్యాడగు నాలనినేమియుఁ జేయఁజాలక, రంధ్రా పుత్తుడని గూపింపసాగిరి. ప్రపంచస్థానము తెలిసికొన్న భీమన్న తన్నవరును భోజనమునకుఁ బిలువకుండుటయుఁ, దనమిత్రులు వ్యభిచారిణి కుమారుడని యపహాస్యముచేయుటయుఁ జూచి, కుపితుడై యొకనాడు తల్లిని సమీపించి 'అమ్మా! నన్నెవరును భోజనమునకుఁ బిలుచుటలేదు. పైగా నే హితులు రంధ్రాపుత్తుడని పరిహసించుచున్నారు. కారణమేమో జెప్పెదవా లేదా' యని గద్దించి యడిగెను.

మాచమ్మ 'నాయనా! నన్ను నిర్బంధించి పోషించిన నేనేమని చెప్పగలను? తిన్నగా ద్రాక్షారామమున కరిగి, భీమేశ్వరుని దర్శన మొనరించి, యాస్వామినే నీజననరహస్యమును దెలుపుమని యడుగు' మనెను. భీమన్న తిన్నగా ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరుని నన్నిధికి జని, 'జేవా! నేను రంధ్రాపుత్తుడని యెల్లరు నపహసించుచున్నారు.

నాకేమియు బోధపడకున్నది. ఇందులకుఁ దగినసమాధానమిచ్చి నామన స్సంతాపముఁ బాపెదవాలేదా? ' యని ప్రశ్నించెను. ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరుఁడు భీమన్నకు సాక్షాత్కరించి ' వత్సా ! నీపైఁ బ్రజలు మోపునపవాదియు నిరాధారమైనది. నాయనుగ్రహమున జన్మించిన వాఁడవు నగలశాస్త్రసారంగతుఁడనై కవిత్వముఁజెప్పి, జగదేశవిఖ్యాతిఁ గాంచువు. నీవేమన్న నదిచెల్లును. రాజసన్మానము పొందుదువు. ప్రిజలు నిష్ఠింక నేమియుననరు. ' అని చెప్పెను.

ఇవిధమున నాశీస్సులఁబొంది, భీమన్న యింటికివెళ్ళెను. ఆతని బంధువుడగు వేములవాడ యనంతామాశ్యుఁ డుపనయనముఁ జేసెను. భీమన్న నాటగోలె శాస్త్రములఁ జదివి, కవిత్వము నలవఱచుకొనెను.

2. సంతర్పణ.

ఒకనాఁడు వేములవాడలో నొకపిఠాపుఁడు బ్రాహ్మణులకు సంతర్పణనుచేసెను. ఊరిలోని బ్రాహ్మణులందఱును ఆహ్వానింపఁబడిరి. పాప మొక్కభీమకవిని మాత్ర మసమాధానమొనరించు బ్రాహ్మణుఁడు భోజనమునకుఁ బిలువలేదు. భీమకవికిఁ జాలకష్టముగ నుండెను. ' సంతర్పణ కూరిలోనివా రెల్లరువెళ్ళగా నేనెందులకు వెళ్ళగూడదు ? ' అని తలంచి, భీమకవి యెవరును పిలువకుండగనే వెడలెను. అచ్చట నున్నబ్రాహ్మణులు భోజనములకై కూర్చుండి యుండిరి. భీమకవిని జూచి వారు ' ఓయీ ! నీకిచ్చట చోటులేదు. వెలివేయఁబడిన నిన్నె వరు పిలిచిరి ? పొమ్ము. ' అని కనరికొట్టిరి. సమాధానమొనరించు బ్రాహ్మణుఁడుకూడ తిరస్కరించెను. భీమకవి క్రోధోన్మత్తుఁడై పందిరినుండి యీవలికివచ్చి

ఉ. గొప్పలు సెప్పుకొందు ననుఁగూటికిఁ బాక్షికిరాకుమంచునీ
త్రిప్పడు బాపలాదఱును దిట్టిరిగావున నొక్కమాటమీ
యప్పములన్ని కప్పలయి యన్నమునున్నముగాఁగ మాఱుచున్.

బప్పునుశాకముల్ వులునుఁ బచ్చడులున్ జిఱురాలుగావుతగా.
అని చదివెను. భీమకవి యట్లు చదివినంతనే ఆ యన్నమంతయు నున్న
మైపోవుటయు, అప్పములు కప్పలై బెకబెకలాడుచు గంతులువేయు
టయు జరిగెను. బ్రాహ్మణులందఱును మహాకలవరము నొందిరి. భీమ
కవి శాపవుఁ బద్యమును విన్నయొక బ్రాహ్మణుడు “మిత్రులారా!
భీమకవియే యింగులకుఁ గారకుడు. అతనిని ప్రార్థించుట కర్హవ్య”
మనెను అందఱును నెళ్ళి భీమకవి పాదములపై బడి తమ తప్పిదము
క్షమించి భోజనమునకు రమ్మచి బ్రతిమాలిరి.

ఆ పాటలయెడ బాలివహించినవాడై భీమకవి,
“మ. ఘనుడౌ వేములవాడ వాశజుడు ద్రాక్షారామభీమేశనం
దనుఁ డీభీమనయంచు గుర్రఁజిగి, నిందల్ మానినన్ శారవం
బుననీ విప్రులుచూచి రందువలనన్ బూర్వస్థితిన్ జెంది భో
జనవస్తుప్రకరంబులన్నియు యథాన్వస్థంబు కాగావుతన్.”

అని చదివెను; సున్నముగా మాతిన యన్నము న్వస్వరూపముఁ జెం
దెను. కప్పలై గంతులిడుచున్న యప్పములును దమతోల్లిటి రూపముఁ
జెందెను. బ్రాహ్మణులెల్లరును భీమకవియెడ భయభక్తులు కలిగి
మెలఁగసాగిరి. సమారాధన మొనరించిన ద్విజస్కుడు తన్నాతఁ డేమని
శపించునో యనిగజగజ లాడిపోవుచుండెను. అది గ్రహించి భీమకవి
యాభూసురుని మన్నించి, యీపద్యము జదివెను—

సీ. గడియలోపలఁ దాడిఁగడఁగి ముత్తునియగా,

దిట్టినమేధావి భట్టుకంటె

వేములవాడ భీమకవిచరిత్ర.

ఉ. గొప్పలుసెప్పుకొందు ననుఁగూటికిఁ బొక్కిరాకుమంచునీ
త్రిప్పదు బాపలందఱును దిట్టిరిగావున నొక్కమాటమీ
యప్పములన్ని కప్పలయి యన్నమునున్నముగాఁగ మాఱుచున్.

బప్పనుశాకముల్ వులునుఁ బచ్చడులున్ జిజురాలుగావుతగా.
అని చదివెను. భీమకవి యల్లు చదివినంతనే ఆ యన్నమంతయు నున్న
మైపోవుటయు, అప్పములు కప్పలై బెకబెకలాడుచు గంతులువేయు
టయు జరిగెను. బ్రాహ్మణులందఱును మహాకలవరము నొందిరి. భీమ
కవి శాపవుఁ బద్యమును విన్నయొక బ్రాహ్మణుఁడు “మిత్రులారా!
భీమకవియే యింకలకుఁ గారకుఁడు. అతనిని ప్రార్థించుట కర్హ్య”
మనను అందఱునువెళ్ళి భీమకవి పాదములపైఁబడి తమ తప్పిదము
క్షమించి భోజనమునకు రమ్మని బ్రతిమాలిరి.

ఆ పాటలయెడ జాలివహించినవాఁడై భీమకవి,
“మ. ఘనుఁడౌ వేములవాడ వంశజుఁడు ద్రాక్షారామభీమేశనం
దనుఁ డీభీమనయంచు గుర్రఁజేరి, నిందల్ మానినన్ శారవం
బుననీ విప్రులుచూచి రందువలనన్ బూర్వస్థితిజెంది భో
జనవస్తుప్రకరంబులన్నియు యథాస్వస్థంబు కాగావుతన్.”

అని చదివెను; నున్నముగా మాటిన యన్నము స్వస్వరూపముఁ జెం
డెను. కప్పలై గంతులిడుచున్న యప్పములును దమతొల్లిటి రూపముఁ
జెందెను. బ్రాహ్మణు లెల్లరును భీమకవియెడ భయభక్తులు కలిగి
మెలఁగసాగిరి. సమారాధన మొనరించిన ద్విజన్ముఁడు తన్నాతఁ డేమని
శపించునో యనిగజగజ లాడిపోవుచుండెను. అది గ్రహించి భీమకవి
యాభూసురుని మన్నించి, యీపద్యము జదివెను—

సీ. గడియలోపలఁ దాడిఁగడఁగి ముత్తునియగా,
దిట్టినమేధావి భట్టుకంటె

రెండుగడలబ్రహ్మ దండిముండన్నియు
 డుల్లదిట్టిన కవిముల్లుకంటె
 మూడు గడియలకు మొనసియత్తి వగండి
 పగులదిట్టిన కవిభానుకంటె
 నఱజాములోపలఁ జెఱువు నీళ్లింకంగఁ
 దిట్టిన బడబాగ్ని భట్టుకంటె
 గీ. సుగ్రకోపినేను నోవుదు శపియింప
 గ్రమ్మఱింప శక్తి కలదునాకు
 వట్టిమానఁ జిగురు పుట్టింపగిట్టింప
 బారు వేములవాడ భీమకవిని.

నాటినుండి భీమకవియశస్సు నలుగడలవ్యాపింపసాగెను శాపమొసం
 గుటకు నుపనంహరించుకొనుటకుఁ గూడ శక్తిగల భీమకవి కవిత్వము
 కూడ మిక్కిలి పటిమకలిగి యుండుటచే రాజులుకూడ నీతని నాహ్వా
 నింపసాగిరి. ఈతఁడు తనకుఁ బదునెన్నిది సంవత్సరములవయస్సు వచ్చు
 పర్యంతము నెచ్చటికినిఁ బోలేదు. రాజుల నందర్పించు కుతూహలము
 భీమకవికిఁ గూడ జనింప, నాతఁడు మొదట సాగి పోతరాజును దర్శింపఁ
 బోయెను.

3 సాగి పోతరాజు

వేములవాడ భీమకవి హూణశకము ౧౦౩౮ సం॥రమున
 సుప్రసిద్ధమైన పెద్దాపురము వత్సవాయవారి కుటుంబపు మూలపురు
 షుడైనసాగి యెఱపోతరాజును కుమారుడగు తెలుగురాయని దర్శింప,
 కృష్ణామండలస్థమైన గుడిమెట్టకుఁ బోయెను. ఈగుడిమెట్ట నందిగామ

కనతిమూరమున నున్నది. సాగి యెఱుపాతరాజునకుఁ జెలుంగురాయఁ కను కుమారుఁడు కలడు. ఆ కాలమునఁ బ్రయాణసౌకర్యము లేవ్వియు సంతగా లేనందున భీమకవి యొక యశ్వముపైఁ బయనము సలిపెను. ఆహయము ప్రథమమున నెఱుపాతరాజుచే సింధుగూప్తము నుండి తెప్పింపఁబడి, మార్గముతప్పిపోయి యెల్లెట్ల యొకశూద్రునినకుఁ జిక్కి, ఆశూద్రునిచే ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరునకు నమర్పింపఁబడెను. భీమకవి యాఘోటకము నెక్కి, గుడిమెట్టకుఁ జనెను.

భీమకవి భోజనార్థమరిగి యున్ననమయమునఁ బోతరాజు ఆగుట్టమును గుర్తించి తనయశ్వశాలకుఁ దోలుకొనిపోయెను. భోజనానంతరము భీమకవి వచ్చిచూడగా వాయము లేకుండెను. రావూతి మారుడను యొకరి “అయ్యా! మీ యశ్వమును తెలుంగు రాయఁడు తోలుకొనిపోయెను.” అనిచెప్పెను పోతరాజు విసతండిగ కుమారుఁడు లక్ష్మీపతిరాజును గలిసికొని, తనయశ్వము నిప్పిపుమని కోరెను లక్ష్మీపతిరాజును భయకుంపితుడై, పోతరాజుకడకేగి “అన్నా! భీమకవి కోపి. అతని గుర్రమునిచ్చివేయుము. లేకున్న నీవంగడము నాశమైపోవునట్లు శపియించును జమా” అనిచెప్పెను.

పోతరాజు వినలేదు. “నాయశ్వమది. భీమకవిదికాదు. ఏమైనను నరే నేనీయ” నని ఖండితముగాఁ జెప్పెను. భీమకవి యాలోచించి, పదిసార్లు కబురంపినను, పోతరా జేయకొననందునఁ గుపితుడై యీపద్యముఁ జదివెను—

చ. హయమది సీత ; పోతవసుధాధిపుఁ డారయరావణుండు ని

శ్చయముగ నేను రాఘవుడ; సహ్యజవారధి; మారుడంజనీ

ప్రియతనయుండు, లచ్చన విభీషణుఁ డీగుడిమెట్ట లంక; నా

జయమును బోతరక్కనుని చావును నేడవనాఁడు చూడుఁడి.

భీమకవి మాట యూరకపోలేదు. ఏడవనాఁడు పోతరాజు మృతినొం

దెను. పోతరాజు మరణానంతర మాతనిపుత్రులును, లక్ష్మీవతిరాజును రాజ్యపదవికొఱకుఁ గలహింపఁ నారంభించిరి. గుడిమెట్ట లక్ష్మీవతిరాజు వశమాయెను. తెలుఁగురాయఁడు పెద్దాపురమునకువచ్చి, యచ్చట రాజ్యసంస్థాపముఁపించెను భీమకవి పెద్దాపురమునకరిగెను. తెలుఁగు రాయఁడు భీమకవి రాకనెఱింగి, గౌరవపురస్కరముగా నాకవి నాహ్వానించెను. భీమకవి తెలుఁగురాయని కొలువుకూటమున కరిగి, యిట్లు చదివెను

మ. ఘనుడన్ వేములవాడవంశజుడ ద్రాక్షారామ భీమేశనం
దనుడన్ దివ్యవిషామృత ప్రకట నానాకావ్యధుర్యుడ, భీ
మన నా నామమెఱుంగబల్కితిఁ దెలుంగాధీశ! కస్తూరికాఘన
సారాది సుగంధవస్తువులు వేగందెచ్చి లాలింపురా.

ఇట్లునుటతోడనే తెలుఁగురాయఁడు వానినన్నింటిని దెప్పించి, పూజించి చాలధనమిచ్చి బహూకరించెను. తానెంత ద్రవ్యము సేకరించినను భీమకవి యజ్ఞములకే వినియోగించుచుండెను. అందులకే ఆతని ననుకూలకులగు కవులు 'కవిరాక్షసుఁడయింట ఘనమైన యజ్ఞంబు జరుగు పోదమురందు జాగదేల?' అని వ్రాసిరి.

4. కోమలత్వము

వేములవాడ భీమకవి యొకనాఁడు రాజమహేంద్రవరమున కేగెను. రాజరాజనరేంద్రునికడనున్న నన్నయభట్టారకునకు సీతనికి శత్రుభావముండుటచే భీమకవి రాజనరేంద్రుని సందర్శింపఁ దలంపక వెడలి పోదలచెను. ఆ రోజున సీతవి నెవ్వరును భోజనమునకైనఁ బిలువక పోవుటచేఁ గోమటియింట వెచ్చములన్నియుఁ గొని, తానే వంటచేసి కొనవలసివచ్చెను.

వెచ్చములకొఱకై భీమకవి కోమటిని దుకాణముకడ కరిగి బియ్యము పప్పు మున్నగునవి యిమ్మునఁగా నాతఁడందఱికి విక్రయించు ధరలకంటె రెండురెట్లెక్కువ వెలలఁ జెప్పసాగెను. 'ఇదియేమి యన్యాయ మయ్యు' యని గురునాథుఁడు పశ్చింప నాకోమటి 'నాకిష్టమెన్నఁ నేనమ్ముకొందును. నీకిష్టమున్నఁ గొనుము. లేనిచో మాను' మని గర్జించెను. భీమకవి యాగ్రహవేశ వివశుఁడై యొక్కింది పద్యములఁ జదివెను.

మ గొనకొనిమర్త్యలోకమునఁ గోమటిపుట్టఁగఁ దోడఁబుట్టె బొంతును గపటంబులాలనయుఁ గుత్తితబుద్ధియు రిక్తభక్తియున్ జనిమిఁమాటలున్ వరధనంబును గ్రక్కుననొక్కఁ జూచుటల్ కొనుటయు నమ్ముటల్ మిగులఁ గొంటుతనంబును మూఁఛ వాదముల్.

డి. కోమటి కొక్కటిచ్చి పదిగొన్నను దోషములేదయింటికిన్ సేమమెఱింగి చిచ్చిడినఁ జెందదుపాపము వానినెప్పుడే నేమరుపాటునన్ మతియు నేమి యెనర్చిన లేదుదోసనూ భీముని లింగమాన, కవిభీమునిపల్కులునమ్మియుండుండీ.

డి. రాము నమోఘబాణమును రాజశిఖామణి కంటిమంటయున్ భీము గదావిజృంభణ ముపేద్యుని వజ్రము చక్రిచక్రిమున్ దామరచూలి వ్రాముత యదారకవిద్విషు ఫోరశక్తియున్ వేములవాడ భీమకవివీరుని తిట్లును రిత్తవోవునే.

కోమటి యీ పద్యముల నాకర్ణించి, భీతచిత్తుఁడై భీమకవికి కలయుఁ బదార్థములను వెలఁగొనకయే యిచ్చి తనయవజ్ఞత సైరింపు మని వేడుకొనియెను.

5. జన్మమాంబ. -

వేములవాడ భీమకవి యొకప్పు డొకకుగ్రామమునకుఁ జోయి, యాపూట భోజనము నెచ్చటచేయుటకును దోచక యిట్టుతిరిగి యొక యింటిగుమ్మములో నిలిచియున్న జన్మమాంబ యను వితంతువును జూచి “అమ్మా! భోజనముఁజేసిపెట్టెదవా?” యనియడిగెను. ఆవితంతువు “నాయనా! నాకంతముపై వ్రణమై మిక్కిలిబాధ పెట్టుచున్నది. నాకోశికలేదు.” అనెను, భీమకవి మఱల నామె నుద్దేశించి “అమ్మా! ఆవ్రణమును నేనుఁబోగొట్టెదను వండిపెట్టెదవా?” యని మఱల బ్రశ్నించెను.

“వ్రణముఁ బోగొట్టిన వండిపెట్టకేమి నాయనా! ఇంత భోజనముపెట్టినఁ బాపమువచ్చునా?” యని యాచితుంతువు బదులు పలికెను. భీమకవి వెంటనే—

క. ఘనరోగంబుల బలమా

కనుఁగొనగా జన్మమాంబ కర్మపుఫలమా!

నినుఁ బ్రార్థించెద వినుమీ

మునుకొని యోగండుమాల మునఁగకఁజనుమా.

అని పద్యము చదువునరికా విధవకంఠముమీఁది వ్రణము ననుపమున నున్న మునఁగఁచెట్టున కంటుకొనెను. బాధానివృత్తి నొందిన జన్మమాంబ మహదానంద భరితాత్మయై భీమకవికి వంటఁజేసిపెట్టెను.

భీమకవి కొన్నాళ్ళయినపిదప మఱల నా కుగ్రామమున కరిగి జన్మమాంబ యింటికివెళ్లి భోజనముపెట్టుమనియెను. ఆమె “నాకిదేపనియా నాయనా! నావల్లకాదు” అని నిర్మోగయోటముగాఁ జెప్పెను. భీమకవి కోపోద్రిక్తుడై

గీ. మున్ను జన్మమాంబ మునుకొనియుంటివి

యేను యొక్కటన్న యీవుజన్న

ముండ యేరుగడచి ముదిపెండ్లికతసేసి

ముసగగండమాల ముండబట్టి.

ఆ. ఏనుభీమకవిని యిదె నిన్నప్రార్థింతు

మునుపు నీవునచ్చి ముండబట్టి

ముసగకొండయయ్యె మునుపటిరీతిని

ముసగ గండమాల ముండబట్టి.

అని చదువగా నా వితంతువు కంఠమెప్పటివలె వ్రణము కలదయ్యెను.

6. రాజకళింగగంగు.

కళింగదేశాధిపతి యగు గంగరాజునకు రాజకళింగగంగు అను నామాంతరము కూడకలదు. ఈతని వంశమునకు మూలపురుషుఁడు దానార్ణవుఁడు. ఈత కిఁగామార్ణవుఁడను తనయుఁడును యీకామార్ణవునకు రణార్ణవుఁడను తనూజుఁడుదయించెను. కామార్ణవుని యనంతరము కుణార్ణవుఁడు రాజ్యపరిపాలనము చేయసాగెను. కుణార్ణవుని కుమారుఁడు వజ్రహస్తుఁడు. వజ్రహస్తుని కుమారుఁడు కామార్ణవుఁడు. ఈతని కుదయించిన రాజరాజు కులోత్తుంగ చోడదేవుని కొమరితను పెండ్లియాడెను. ఈ యిరువురిక నుద్భవించిన గంగరాజే రాజకళింగగంగు.

ఈ రాజేంద్రుఁడు దానకర్ణుఁడని వాసిఁగాంచెను. వేములవాడ భీమకవి యొకప్పుడీ రాజకళింగగంగును సందర్శింప సెజ్జనగరమునకుఁ జొయెను. కవిరాక్షసుం డరుదెంచెనని తెలిసియు రాజకళింగగంగు అహ్వనింపఁదాయెను. మఱునాఁడు భీమకవి రాజనన్నిభానమునకుఁ

బోయెను. రాజు భీమకవిని గౌరవించి యుచితాననమునఁ గూర్చుండఁ జేసి, రాజకీయవ్యవహారములఁ జూచుకొనుచుండెను. ఆరాజవలెనగునిపైఁ బద్యముచదివి బహుమానమునొంది పోవుదమని వేదియుండెను. ఎంతసేపు నిరీక్షించియున్నను రాజకళింగగం గవకాశము నొనంగఁ దయ్యెను. భీమకవికి విసుగుజనింప, నిట్లుచదివెను—

ఉ. వేములవాడయందు ఘనవిశ్వతీర్థిఁ జెలంగనందఱున్

భీమకవింద్రుడంచు ననుఁ బెద్దగనన్నుతిఁ జేయసజ్జన
స్తోమములెల్ల సంతసెల దుర్జనులెల్లను భీతినొందఁగాఁ
బ్రేమను దక్షుచాటిపుర భీమకృపాపరిలబ్ధతేజఁడన్

ఉ. చెప్పెదనింపుగాఁ గవిత్రశేష్వచఃపరిగమ్య మానమై
యొప్పుగ మంచి చెడ్డగను నోగునుబాగునుగ్లుగా మఱి
గొప్పను గొద్దిగాఁదలి కొద్దిపదార్థము గొప్పనేయనా
కెప్పుడు శక్తిగల్గు జాధీశ్వర నానుచులొకింపుమా.

రాజకళింగ గంగు భయపడి ‘అర్యోత్తమా ! రాజ్యాంగ. వ్యవహారనిమగ్నుడనై యున్నాను. నాకుఁ దీక్షితేదు సందడితీసిన పిదప నెప్పుడై నరమ్ము. అవును నిన్ను సత్కరింతు ’ ననెను. ఈమాటలు భీమకవికి మఱితకోపకారణము లయ్యెను. ‘ నాపద్య మొకటి వినుటయే నీకుఁ గష్టమైనదా? ఈమాత్రమునకే సందడితీసిన వెనుక రావలయునా ? ఇదిగో విను ’ మని భీమకవి యీపద్యముఁ జదివెను—

ఉ. వేములవాడ భీమకవివేగమెచూచి కళింగగంగు తా

సామముమాని కోపమున సందడితీరినరమ్ము పొమ్మనన్
మోయును జూడఁగూడదీక ముప్పదిరెండు దినంబులావలన్
జామునకర్థమందలెనినాపద శత్రులపాలు గావుతన్.

రాజ కళింగంగు హృదయము భయకంపితమయ్యెను. వంగ దేశాధిపాదుడు విక్రమదేవుడు ప్రపంచస్థైర్యసమేతుడై సెజ్జ నగరమును ముట్టడించెను. రాజ కళింగంగు ధైర్యసాహసములతో బోరియు నోడిపోయెను విక్రమదేవుని ప్రధానుడగు సిరియాళుడు రాజ్యపరిపాలనాధికారము వహించి, కక్షగొన్న రాజ కళింగంగును బంధవిముక్తుఁ గావించి ‘ నీ వెచ్చటికైనబోయి బ్రతుకుము. మఱి నీదేశములోకిఁ దిరిగిరాకుము. జాగ్రత్త ’ అని చెప్పెను. రాజ కళింగంగు దేశమును విడిచి, తిండికిఁగూడ నిబ్బడిపడుచు దూరదేశ మునకుఁ బోయెను. అతని భార్యలకుఁ గుటుబపోషణమున కిగువ్యయ మును సిరియాళుఁ డొనఁగించుటయు

ఉరూరఁ దిరుగుచుఁ గలిగంగు పెద్దాపురముజేరి రాత్రు లందు మాధుకరమెత్తుకొని జీవించుచుండెను. వత్సవాయ తెలుంగు రాయని సందర్శింపఁ దలంచి, వేములవాడ భీమకవి యొకనాఁడు పెద్దా పురమున కరిగి, బంధుగుల యింటికివెళ్ళి భోజనమువరించి, చేయికడుగు కొనుట కీవలకు వచ్చునరికి రాజ కళింగంగు మార్గముననే వచ్చుచు చీకటిచే మార్గము కానరాక గోతిలోబడెను ‘ అయ్యో ! దివ్విటి యైనలేదే ’ అని కళింగ గంగనుకొనుటవిని భీమకవి ‘ బిచ్చగానికి దివిటీ యెట్లువచ్చును ? ఎవరు నీవు ? ’ అని ప్రశ్నించెను.

‘ వేములవాడ భీమకవిచేసిన బికారి ’ నని రాజ కళింగంగు సమాధాన మొసంగెను. భీమకవి విస్మయపరీతచేతఁబ్బడై యాతని గుర్తించి ‘ అయ్యో ! కళింగరాజ్యాధిపుడు నాశాపము నొంది యొతదుర్గతికి లోనైనాఁడు ? ఈతనికి రాజ్యపదవి ప్రాప్తించునట్లు చేసెద ’ నని తలంచి, ‘ ఓయీ ! ఇటురమ్ము. ’ అని భోజనము పెట్టించి యాతఁడు స్వస్థుడైన పిదప నీపద్యముఁజదివెను—

ఉ. వేయి గజంబులుండఁ బదివేలతురంగములుండ నాజిల్

రాయలగెల్చి సెజ్జనగరంబునఁ బట్టముగట్టుకొవడిన్

రాయకళింగగంఢ! కవిరాజభయంకరమూర్తిఁజూడగా

బోయిన మీనమానమునఁ బుష్పమనోయిన వస్త్రినాటికిన్.

రాజ కళింగగంఢ చకితుడై “మహాత్మా! అపరాధిని ఊమింపుడు.” అని చాలనేపు మాట్లాడి యాకవిచెప్పిన చొప్పున సెజ్జనగరమునకుఁ బోయెను ఆతని శిరోదములు, గడ్డము బాగుగా పెరిగియున్నందున నెవరును ఆనవాలు పట్టజాలకుండిరి. పాప మారఁడు మఃఖభరమున కుంగిపోయెను. కష్టపరంపరాఘాతమున నాతని మేను కృశీభూతమైపోయెను.

కళింగదేశమును ముక్రియై రాజ్యభారము వహిచియున్న సిరియాళుడు ముక్రివ్యమునొక్క కాననభూములఁ జరింపఁబోయెను. తన జ్యేష్ఠతనూధవుని రాజ్యమును బాలింప నియమించి, వంగరాష్ట్రాధిపతి ఏక్రమదేవుడు సెజ్జనగరమున కేతెంచి, కళింగరాజ్యపరిపాలన మొనరింపనాగెను. ఆతనికిఁ బగటివేషములన్నను, నాటకము లన్నను బీతిమొందు. ఒకనాఁడు రాజేంద్రుని వినోదింపఁ జేయుటకై యాపగటి వేషగాండ్రుదెంచిరి. వారు రోజుకొక వేషమువేయుచు, ఏక్రమదేవు నానందింపఁ జేయుచుండిరి. ఏక్రమదేవుఁ డొకనాఁడు వానినిచూచి “మీరు నావేషము వేయగలరా?” యని యడుగ వారు “సరే. అట్లేవేసెద” నని యంగీకరించిరి. మఱుచటి దివసమున ఆవేషగాండ్రు ఏక్రమదేవు వేషమువేసి, గాజును మెప్పించిరి. ఏక్రమదేవు పరమానందభరితాత్ముడై “సరే! బాగున్నది. మీరు తేపు రాజ కళింగగంఢ వేషము వేయవలయు” నని చెప్పగా నావేషగాండు “ప్రభూ! మేమెప్పుడును రాజ కళింగగంఢును చూచియుండలేదు. మానముదినములు గడువీయవలయు” నని కోరిరి.

రాజ కళింగగంగు చాల తీవి గలవాడని వినియున్న యావేష గాండ్రకు ఆందోళన ముదయించెను. వారి నాయకుఁ డిందఱిని తరిఫీజు చేయసాగెను గాని యెవ్వరును సమర్థతతో నావేషము నభినయింతురని తోచలేదు. గడుపుదినము సమీపించినకొలఁదిని నాయకుని చిత్తమునఁ గలవరమధికము కాసాగెను. ఆతఁడు ఏవేషగాఁడైనను రాజ కళింగ గంగు వేషము వేయుచోఁ జాలధనమిచ్చెద” నని ప్రకటించెను. ఆ చాటింపు రాజ కళింగగంగు వీనులఁబడెను. ఆతఁడు వెంటనే యా వేషగాండ్రకడ కరిగి, తానావేషము ధరింపఁగలనని చెప్పెను. నాయకుఁడు నంతసించి, రాజ కళింగగంగు ధరించియున్న మలినవసన ములఁ దొలఁగింపఁజేసి పరిశుభ్రమైన భోజనముఁ బెట్టింపసాగెను. వారము రోజులలో రాజు సహజస్వరూపమునొంది, తనతీర్చి చూపగా వారు “అహ! ప్రత్యక్షముగా రాజ కళింగగంగే వచ్చి యభినయం చెనా యని తోచుచున్నది; మహారాజుగారు నిజముగాఁ బ్రకటించి యీసారి విశేషముగా మనలను బహూకరించును” అని తలపోసెను. పురములోని వారందఱును, రాజేంద్రుడగు విక్రమదేవుఁడును గూడ రాజ కళింగగంగు వేషమును జూచుట కువ్విభ్రమించుచుండిరి!

ఆవేషము మఱితచక్కగానుండుటకై నాయకుఁడు విక్రమ దేవు ననుజ్ఞఁబడసి కోటలోనున్న రాజకళింగగంగు శిరోవేష్టము, కరవాలము, అశ్వములను గొంపోయెను. తురకుఁడు ప్రదర్శనము నాటి యుదయమునవచ్చి రాజ కళింగగంగు గడ్డముదీసి, తన ప్రభువును గుర్తించి “మహారాజా! ఎన్నాళ్ళకుఁ దమదర్శన భాగ్యమునొంది తిని!” అని సాశ్చర్యముగా ననెను. రాజ కళింగగంగు “ఓరీ! బిగ్గఱగా నేమియుననకుము. ఏమి విచిత్రము జరుగునో చూచుచుండు” మనెను.

రాత్రి ప్రదర్శనమేర్పాటు చేయబడియెను. రాజకళింగంగు దివ్యాంబరాభరణ భూషితుడై తీవిమెఱయ నిటునటు తిరుగునరికి విక్రమదేవుడుచుతక్కుగలవారలును మహదానందభరితాంతరంగులై 'సెబాన్! చాలబాగున్న' దని మెచ్చుకొనసాగిరి. రాజకళింగంగు గిటునటు లొయ్యారముగ హయమునెక్కి తిరుగుచు కరవాలము ఝుళిపించుచు నాఖడ్గముతో విక్రమదేవుని కంగముఁదెగనరికెను. సభ లోనివారందఱు సిశ్చేష్టులై చూడసాగిరి. పరిచారకులు కళివశవడిరి.

రాజకళింగంగు 'మీరెవ్వరు నేమియు సంశయింపనక్కఱ లేదు. నేనే రాజ కళింగంగును. శత్రురాజుల యధీనమునుండి రాజ్యమును పొందిన నేనే 'మీరాజును' అని పలికి, విక్రమదేవుని యత్యక్రియలు జరిపెను. ఈవృత్తాంతమునాలకించి, వంగదేశమునుండి విక్రమదేవుని కుమారుడు ప్రచండసైన్యసమేతుడై వచ్చి రాజ కళింగంగు నెదుర్కొని యుద్ధముచేసెనుగాని, భీమకవియాశీర్వచవాను సారముగ విజయము కళింగంగునకే లభించెను. విజయానంతర మైన నాతఁడు వేములవాడ భీమకవిని మఱువక విశేషముగ బహూకరించి, యెల్లప్పుడు విధేయుడై యుండసాగెను.

౭. చొక్క భూపతి

రాజనరేంద్రుడు రాణ్యహేంద్రవరము నేలుచున్నపుడే హేలా పురమును పేరుగల యేలూరునకు నమీషముననున్న పెదవేగి యను పట్టణమును రాజధానిగాఁ జేసికొని చళుక్యవంశజుడగు చొక్క భూపాలుడు పరిపాలన మొనరించుచుండెను. భీమకవి యొకనాఁడు పెదవేగిఁ బోయెను. చొక్కభూపాలుడు భీమకవి తనపురికి వచ్చి

నాడని యెఱింగి, సగౌరవముగఁ దన యాస్థానమునకు రమ్మని యాహ్వానించెను.

భీమకవి యారాజేంద్రుని కొలువుగూటమునకుఁ బోయెను. చొక్కభూపతి యాతనిఁగాంచి 'కవివతంసమా! నీవేమిన్ని నది జరుగునని వ్రేటిని. నాయెడ సాహస్యమూని యాపందిరిస్తంభము చిగురించునట్లు చేయుగా' యనెను భీమకవి నొటనే యీవిద్యముఁ జదివెను—

శా. ఆనీతాభ్యుపదాన శృంఖలపదాభ్యాంబిత స్తంభమా
నేనే వేములవాడభీమకవి నేనిన్ చిత్రకూటంబులో
భూనవ్యాపితపల్లలోద్భవ మహాప్రహ్వపగుచ్ఛంబులన్
నానాపక్షఫల ప్రదాయినగుమా నాకల్పవృక్షాకృతిన్.

ఆ స్తంభ మాయత్తిరక్షణముననే పూలకోడను, నాకులతోడను చిగిర్చి, చొక్కభూపతికి నేత్రపర్వముఁ గావించెను. 'ఆస్తంభము మఱల నెప్పటికితినే యుడువట్లు చేయు' మని చొక్కభూపతి వచింప, భీమకవి యిట్లు చదివెను—

ఉ. శంభువరప్రసాద కవిసంఘవరేణ్యుడనైన నావచో
గుంధనమాలకించి యనుకూలతనొంది తనూనభావనన్
గుంభినిజొక్కరామ నృపకు జరు పందిటిమల్లెనాలకున్
స్తంభమురీతి నీతినువుదాలించి యెప్పటియట్లయుండుమా.

ఇట్లు చదివినంతనే యాప దిరిస్తంభ మెప్పటివలె నయ్యెను. చొక్కభూపతివరేణ్యునకు భీమకవిపై సపరిమితగౌరవభావ ముదయించెను. ఆకవివతంసు నాతఁడు కొంతకాలమైనఁ దనయాస్థానమున నుండగోరెను.

భీమకవి చొక్కనృపాలుని యాస్థానమున నుండెను. సాహితీ మారుడను శత్రురాజు పెదవేగిపై బ్రహ్మాండమగు సైన్యమును

దోడ్కొనివచ్చెను. రాజమహేంద్రవరము నేలుచుండిన రాజనరేంద్రుఁ డేవక్షమువారికిని సాహాయ్యముఁ జేయక తటస్థముగా నూరకుండెను. ఉద్దండపురముకడ భయకరసంగ్రామము జరిగెను. చొక్కభూపాలుఁడు ధైర్యసాహసములతో పోరాడినను, సాహిణిమారుని సైన్య మసంఖ్యాకిమై యుండుటచే జయించుట దుస్సాధ్యముగానుండెను. చొక్కభూపతి భీమకవి నుద్దేశించి ‘ మహాత్మా ! ఈరణము ముగియు నట్లుతోచదు. నాకు జయము కలుగునట్లునుగ్రహించవే ’ యని వేడుకొనెను. భీమకవి వెంటనే యీశ్వరముఁ జదివెను.

ఉ. చక్కదనంబు దీప్తియగు సాహిణిమారుఁడు మార్పుకై వడిన్
బోక్కిపడంగలండు చలముంబలముం గలయాచభుక్యవున్
చొక్కస్వపాలుఁ డుగ్రుడయి చూపులమంటలురాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరుని మీఁదికివచ్చిన రిత్తవోవునే.

ఈ పద్యపరసముఁ బూర్తి యగుననికి సాహిణిమారుఁడు నిలు వునను మండిపోయెను. ఆతఁడు మృతినొందగనే సైన్యము చెల్లాచెదరై పలాయన మొనరించెను. విజయము చొక్కభూపతికే లభించెను. భీమకవి నీతఁడు విశేషముగ బహుకరించి, తన జీవితకాలముతో నెల్ల వుడు నాతనికి విధేయుఁడై యుండెను.

8 మాచనమంత్రి

ఈ మాచనమంత్రి ఆర్యేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. సింగన యీతనితండ్రి. తల్లి లక్కమాంబ. ఈమాచనమంత్రి రాజేంద్ర చోడుని యమాత్యుఁడును, దండనాథుఁడునై యుండెను. వేముల వాడ భీమకవి యొకనాఁడు మాచనమంత్రి యింటికిగెను. ఆ సమయ

మున రాజకార్యలోచనా మగ్నుడై యుంటచే భీమకవిని పలుకరింపఁ
దాయెను. పదగర్వితుడై తనతో సాభాషింపలేదని యూహించి,
మాచనమంత్రిని కొంచెము మందలించినట్లు అర్థమిచ్చు నీపద్యములఁ
జదివెను—

సీ. న్యాయంబుదప్పని నరపతి నరపతి

నరపతిపాలించు నాడు నాడు

నాఁడెఱింగినదొర పోడిమి పోడిమి

పోడిమి సొబగైన బుధులుబుధులు

బుధులు సంభావించు పురుషుండు పురుషుండు

పురుషోత్తముని మీఁది బుద్ధి బుద్ధి

గీ. పాలతి యట్టిదకలవాని కలిమి కలిమి

కలిమి చలమని తెలిసిన తెలివి తెలివి

భానునిభతేజ ! లక్ష్మమాంబాలనూజ

మనుజమందార సింగన మంత్రిమాచ.

సీ. కలమును రూపును గుణమునుగల్గిన

యింతి నిల్లాలుగా నేలవలయు

వీర్యంబు హితమును వెరపునుగల్గిన

పురుషుని బంటుగాఁ బ్రోవవలయు

స్త్రీపెంపువాటింప మోవక కలిమిమై

నిలయేలు రాజును గొలువవలయు

లఖలంబు నెఱిగి దయాభుండై పెంపొందు

మూర్తి సద్గురుడంచు మ్రొక్కవలయు

గీ. కాన నిన్నిగుణంబులు కలిగెనేని

కానియెడఁ బుత్రునందు భూపాలువలన

గురునిపట్టిన సౌఖ్యంబు గూరుటకుడె?
మనుజుమందార సింగనమతి మాచ॥

సీ. అర్థులయెడలఁ బ్రత్యర్థుల యెడలను
వెలుపెఱుంగనివాడె వీరవరుడు
నతులనన్నిధి మహీపతుల నన్నిధియందుఁ
దత్తరింపనివాడె ధైర్యవరుడు
ధన మగ్గలంబైన జవమగ్గలంబైన
గర్వమొ దనివాడె కార్యవరుడు
శివునిఁదన్నెనఁ గేశవునిఁదన్నెనను
దలఁపునిల్చినవాడె తత్త్వవిదుడు

గీ. కార నిట్టివివేకంబు గలిగిమెలగు
పురుషు లిహపరసౌఖ్యముల్ పొందువారు
భానువిభతేజ లక్ష్మణాంబాలనూజ
మనుజుమందార సింగన మతిమాచ.

సీ. ఉద్యోగసీమఁడై యుండెడి మనుజుని
బ్రోవంగఁజాలడే దేవుడైన
ధరఁ గృతఘ్నుండైన నరునివర్తనచూచి
క్రక్కదేవచ్చిన కుక్కయైన
అత్యంత ధనలోభియగువాని యెడరోసి
నవసివర్తిలవె ప్రాణంబులైన
అఖిల జగదోహియగువాని కలుగదే
కృపచాలఁ గల్గిన తపసులైన

గీ. గాననుద్యోగియై కృతఘ్నులకుఁబాసి
వెలయలోభంబు విడిచి జీవులకునెగు
నేయకుండెడువాఁడు వశిష్టుడండ్రు
మనుజుమందార సింగన మతిమాచ.

సీ. సంపద్యముని జేయఁజనదు కృతఘ్నుని
 సైన్యాధిపతిఁజేయఁ జనదుభీతి
 గటాత్ము నాత్మయుగాఁ జేయవలదు
 సన్మంత్రమెఱిగింపఁ జనదుసథల
 కార్యంబు లూహింపఁగాఁ దవివేకితో
 గాదు వంచకుఁ గార్యకర్తఁజేయ
 పాపాత్ముఁ బరమిత్తు భక్తిహీనుని
 వలవను పరిచ్యవర్తిఁజేయ

గీ. అన్యతభాషుఁడచేత గుర్వీననుచేత
 లోలమతిచేత సత్వంతలోభిచేత
 వినినకార్యంబు వలనను శిష్టినింప
 మనుజమందార సింగన మంత్రిమాచ.

సీ. ఈలోకపుసుఖంబు నాలోకపుసుఖంబు
 సతిచేత సుతుచేతఁ జాలఁబడసి
 మేనురోగంబును లోని రోగంబును
 వ్రేచే వేల్పుచే నుజ్జగించి
 సురతర్పణంబు భూసురతర్పణంబును
 భక్తచే శక్తిచే బరగఁజేసి
 అతిసుకృతంబును సభిమతార్థంబును
 నీతిధైర్యంబుల నెఱయఁజేసి

గీ. తొల్లి చన్నమహాత్ముల త్రోవదెలిసి
 తప్పకుండ మెలఁగువారు తత్త్వధనులు
 భానునిభితేజ లక్ష్మమాంబాతనూజ
 మనుజమందార సింగన మంత్రిమాచ.

సీ. కులమున నధికుడై గుణవంతుడయ్యెనా
 యాకారహీనుడై యులరుచుండు
 నాకార లక్షణంబంతయుఁ గల్గెనా
 యోగ్యతలన్నియు నొప్పుచుండు
 యోగ్యతలన్నియు నొప్పుచునుండెనా
 గర్వాంధకారంబు గప్పియుండు
 గర్వాంధకారంబుఁ గప్పకయుండెనా
 యనుకూల సతిలేక యెనయుచుండు

గీ. కొమ్మగలిగిన నంతటి కొఱకువగచు
 పుత్రనంతటి మొదలుగఁబొందె నిన్ను
 భానుభతేజ లక్ష్మణుంబాతనూజ
 మనుజమందార సింగన మృతిమాచ

ఈపద్యముల నాకర్ణించి మాచనమంత్రీ నిరతిశయానంద భరి
 తాత్ముడై భీమకవి నుచితరీతిని నత్కరించెను. ఆయనూత్యవశేష్యుఁ
 డిచ్చిన ధనముతో భీమకవి బీదల కన్నవస్త్రువానముఁ జేసెను.

9. రణతిక్కన.

రణతిక్కన యనియు, ఖడ్గతిక్కన యనియు బేర్పొందిన
 యీమహాశూరుని తండ్రి సిద్ధయూమాత్యుఁడు; తల్లి మైలమాంబ.
 పెంచుకొన్నతల్లి పోలమాంబ. కన్నతల్లి మైలమాంబకు భీమన యను
 నందనుఁడుకూడ కలఁడు. ఆతఁడును రణతిక్కనయుఁగూడ నెల్లారూ
 నకుఁ ప్రభువైన మనుమసిద్ధిరాజునొద్ద దండనాథులుగనుండిరి భారత
 రచయితయగు తిక్కనసోమయాజి యీతని పినతండ్రికుమారుఁడు. వీరి
 రుప్రరుసు మనుమసిద్ధిరాజు కాలమున కవితిక్కన, ఖడ్గతిక్కన యని జగ
 ద్వినుతిఁగాంచిరి. అట్లేలనియోగి బ్రాహ్మణులు వీరు.

ఒకప్పుడు మనుమసిద్ధిభూపాలునకు ఎఱ్ఱగడ్డపాడు నేలుచుండిన కాటమరాజునకును పోరాటముఁ దట్టస్థించెను. మనుమసిద్ధిరాజునకుఁ గాటమరాజు కొంతపుల్లరి నిచ్చుచు తనపశువులను రాజుకుఁ జెంది యున్న బీడులో మేపుకొనుచుండెను. ఈపుల్లరి నిచ్చునిషయములో నేదియో తగవు - గా మనుమసిద్ధి రాజునకును కాటమరాజునకును పంచ లింగాలపాడు అనుచోట బ్రహ్మాండమగు సంగరముజరిగెను. మనుమ సిద్ధిరాజు సైన్యమునకు దడవాధుఁడుగానున్న రణతిక్కన యుద్ధముఁ జేయ నరిగి, తన సైన్యములు కాటమరాజు సైనికులచేఁ జిందరవందర గావింపఁబడగా మఱిలఁ గ్రొత్త సైన్యములఁ గూర్చుకొని రణభూమి కేగుట యుక్తమనియెంచి తిరిగి యింటికివచ్చెను.

రణతిక్కనకు మేరత్తకుమారుఁడగు వేములవాడ భీమకవి యానమయమునకే నెల్లారునకుఁ బోయియుండెను. రణతిక్కన రణరంగ మునుండి విజయముపొందకుండ తిరిగివచ్చెనని యింటిలోనివా రందఱును గ్రహించిరి. “న్నానమునకు జలము సిద్ధముచేయు” మని పలుక నాతనిభార్య చానమ్మ యచ్చటనులకమంచము, పనుపు కుంకు మునుంచెను. అదియాతఁడు చూచి “ఇదియేమి? అడువారు న్నాన ముచేయునపు డుండవలసిన వన్నియు నుంచితి?” వని ప్రశ్నింప, నామె “మనయింటిలో మీతల్లియు, నేనును మాత్రమే యంతవరకు స్త్రీలమైయుంటిమి. కదనస్థలినుండి అపజయమునొంది యింటికిఁ దిరిగి వచ్చినమీరుసూడ నాడువారిలోనే లెఖకదా! అందుచే ముగ్గురము నాఁడువారమైతిమి” అనెను. భీమకవి ఖడ్గతిక్కనంజూచి, యీక్రింది పద్యమును జదివెను.

క. వగఱకు వెన్నిచ్చినచో

నగఁగేనిను మగతనంపు నాయకులెందున్

ముగురాడు వారలై తిరి

వగవేటికి జలకమాడ వచ్చినచోటన్.

ఖడ్గతిక్కన భోజనముకడ కూర్చుండ తల్లి విడిగినపాలను
బోసెను. ' అమ్మా ! పాలువిరిగినవే ? ' మని రణతిక్కన ప్రశ్నిం
పగా, నామె—

క. అసదృశముగనరి వీరుల

మసిపుచ్చక విరిగివచ్చు మగపండక్రియన్

గనవున్ మేయఁగఁజోయిన

పసులున్ విడిగినవి తిక్క ! పాలున్ విడిగెన్.

తల్లికూడ యట్లనినంతనే వీరావేశవివశుడై రణతిక్కన భోజ
నము ననంపూర్తిగానే విడిచి, చేయికడిగొని అశ్వరూఢుడై సంగ్రామ
రంగమునకరిగి బ్రచండచూర్తాండునిధంగి మెలంగి యనేక శత్రుసైని
కుల దునిమి తాను వీరస్వర్గ మలంకరించెను.

భీమకవి రణతిక్కన శౌర్యసాహసపరాక్రమముల నిట్లు వర్ణించి
యున్నాడు—

చ. పడటునవాడి రాహుతులపై దుమికింపుచుఁ దిక్కఁడార్చినన్

బెదరి పరిభ్రమించికడుఁ బిమ్మటవీరులు భీతచిత్తులై

యదెయిదె ! వాలువాలెఱుఁగులల్లదె ! యల్లదె యాతఁడంచనన్

గొదుగక యాజినేసె రిపుకోటులకందఱకన్నిరూపులై.

ఉ. చిక్కక మన్మసిద్ధి విభుచేమునుగొన్న ఋణాబుఁదీర్చుమా

తిక్కనమంతి సోమశిలదేవరసాక్షిగఁ బెన్నసాక్షిగా

నెక్కినవాజిసాక్షిగ మహిన్నుతికెక్కిన కీర్తిసాక్షిగా.

సుగ్రక్కక మారుకొన్న రణశూరులు సాక్షిగఁ గొండసాక్షిగఁ.

సీ ధైర్యంబు నేమనఁదగిలి యుండుటఁడేసి

చలియించి, మంధరాచలము తిరిగె

గాంధీర్యమెల్లనీ కడనయుండుటచేసి

కాకుత్స్థుచే వారికట్టువడియె

జయలక్ష్మీ నీయురస్థలిని యుండుటజేసి

హరిహోయి బలిదాన మడుగుకొనియె

ఆకారమెల్లనీ యందయుండుటజేసి

మరుండు చిచ్చునబడి మడిసిచనియె

గీ. దిక్క దండనాథ ! దేవేంద్రపురికిని

వరుగుటెఱిగి నగము తిరుగుటుడుగు

నబికట్టువిడుచు నచ్యుతుకొదమాను

మరుండు మఱలగలుగు మగలరాజ !

సీ. నందిని బుత్తెంచె నిందు శేఖరుండునీ

వన్న ! యేతెము తారాద్రోకడకు

గరుడుని బుత్తెంచె నరహరి రావయ్య

వగసిద్ధకక్క ! కై వల్యమునకు

హంసను బుత్తెంచె నజుండు నీకడకును

భయకులమిత్ర ! రా బ్రహ్మసభకు

పరావతమునంపె నమరేంద్రుఁ డిప్పున

దివమునకేతెమ్ము తిక్కయోధ!

గీ. యనుచు వేటువేట యర్థితో బిలువంగ

వారు వీరుగూడి వచ్చివచ్చి

దివ్యయోగియైన తిక్కనామాత్యుండు

సూర్యమండలంబు సొచ్చిచనియె.

ఉ. వెన్నులలేని రాత్రియు రవిప్రభలేనిదివంబు నీరులే

కున్న నోవరంబు గ నొప్పుగు దీపములేని యిల్లున

నేములవాడ భీమకవిచరిత్ర.

విన్నదనంబునొందె మనవిక్రమసింహపురంబు చూడఁగాఁ
బున్నమచంద్రుఁ బోలుమన పొలమతిక్కడు లేమినక్కటా
ఉ. ఏమితపంబుఁజేసి వరమేశ్వరు నేమిటఁ బూజచేసిరో
రామునితల్లియున్ బరశురాముని తల్లియు భీముతల్లియున్
గాముని కన్నతల్లియును గంజదళాక్షు ననుగుదల్లియున్
శ్రీమహిత ప్రతాపుఁడగు సిద్ధమతిక్కనఁ గన్నతల్లియున్.
ఉ శ్రీలలరార శత్రువులఁ జెడితివార్యలు మంత్రీవర్యులా
శ్వేలఘుఁడ నుతి నిరలనేల్పువొరల్ మునమాదిమెచ్చిరో
లాలిత శౌర్యధైర్యజయలక్ష్మీ క్రియంజన నిన్వరించె నీ
లీలలుపెచ్చెఁ దిక్కలిక లేదరమా యికవిల్చియాదుమా.

స్నేహితున కనతిదూరమునఁ దిక్కపాడు అనుస్థలమున నిప్పటి
కిని రణతిక్కన శిలాప్రతిమను జూడగలము భీమకవి రచించిన పద్య
ముల వలననే తిక్కన ధైర్యసాహసపరాక్రమములు ప్రస్ఫుటమగు
చున్నవి. మహాశూరులు జీవితముల నిరంతరానరింద సంధాయకములు,
స్మరణీయములుగదా!

10. ఒ క చా టు వు.

భీమకవి సంతర్పణకుఁ దన్న మొదట రాసేయక పదవ బ్రతి
మాలి గొంపోయినపుడు చదివిన చాటువునందలి యర్థమిది. పద్య
ములో 'గడియలోపల డాడికడఁగి ముత్తులియఁగాఁ దిట్టినమేధావి
భట్టుకంటె' అని యున్నందువలన సాళువ పెద్దతిమ్మనృపాలుఁ డను
పదునైదవ శతాబ్దమునందలి రాజేంద్రునిగురించి యీపద్యమును
మేధావిభట్టు వ్రాసెనని గ్రహింపవచ్చును.

క. సాధువ పెదతిమ్మ మహీ

సాలవరుడు వీడెవచ్చె బద్వమువ్రాయన్

గేలనులేదా కొక్కటియుఁ

దాళమముత్తునియ లగుచు ధరణింబడుమా.

‘రెండుగడల బ్రహ్మదండి ముండల్లన్నియుఁ దుల్లదిట్టినకవి మల్లుకంటె’

గుడియన్న నృపతి పదవశతాబ్దములోఁ గొండపల్లిని పాలించెనని యొక శిలాశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది.

క. గుడియన్న నృపతిఁబాడఁగన

నడువంగా, గొండపల్లినగరి పడమటన్

గుడియెడ మడమఁగాడిద

జెడుముండులు బ్రహ్మదండిచ్చెన్ దుల్లఁ.

బడబాగ్నిభట్టు చెఱువునందలి నీరింకిపోవు పద్వముఁ జెప్పెను. జలమున నర్ఘ్యము విడుచుచు సుంగరము చెఱువులోఁ బడిపోయినపుడు పెదకివెదకి వేసారి బడబాగ్నిభట్టు యీపద్వముఁ జెప్పెను —

క. బడబానల భట్టారకు

కుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బునయ్యర్ఘ్యం

బిడివేళ జాతినీలో

బడియె తటాకమ నీరెబాయుము వేగన్.

11. భీమకవికాలము

భీమకవి జీవించియున్న కాలమునుగూర్చి పలువురు పలుకీతరుల ప్రాయాచున్నారు. అప్పకవీయము రచించిన సూర్యప్పకవి తనగ్రంథమున నిట్లుదహరించినాడు.

గీ. ఆంధ్రశబ్ద చింతామణివ్యాకరణము
ముందురచియుంచి తత్సూత్రములఁ దెనుంగు
బాసచేఁజెప్పె నన్నయభట్టుతొల్లి
పర్వములుమూఁడు శ్రీమహాభారతమున.

గీ. భారతముఁ దెలిగి చుచుఁ దారచించి
నట్టి రాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందమునడంపనీ ఘక్కినంగ్రహించె
ననుచు భీమన యెంతయునడచెదాని

అదిగాక మఱియును—

ఉ. ఆదిని శబ్దశాసన మహాకవిసెప్పిన భారతంబులో
నేదివచింపఁగా బడియెనెదాను దానినెకాని సూత్రనం
పాదనలేమిచేఁ దెలుగుపల్కుమఱిక్కడఁ గూర్చిచెప్పఁగా
రాదని ద్రాక్షపాటి కవిరాక్షసుఁడీ నియమంబుఁ జేసినఁ.

క. ఆమూఁడు పర్వములలో
నామాన్యుఁడు నుడువుతెనుఁగు లరసికొనికృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కను
ధీమణి మొదలైన తొంటి తెనుఁగుకవీంద్రుల్.

గీ. రాజరాజనరేంద్ర తనూజుఁ డార్య
సఖుఁడు సారంగధరుఁడు శైశవయునందు
నన్నయరచించునెడ, బరనంబాసరై
నన్య లెవ్వరెదుంగరీ యాంధ్రఘక్కి—

క. ఆదిని భీమకవీంద్రుఁడు
గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుచ్చితమున నా
మీదట రాజనరేంద్ర
హృదయితుని వట్టిదాని మహివలయుంచె

ఈపద్యములవల్లన వేములవాడ భీమకవి రాజనరేంద్రుడు,
పన్నయభట్టుల కాలముననే యుండెనని : ధారణ యగుచున్నది—
శ్రీనాథుడు వ్రాసిన పద్యమునుగూడ గమనింపదగును—

సీ. వచియితు వేములవాడ భీమనధంగి

నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు

భాషింతునన్నయభట్టుమార్గమున

నుభయభాషాప్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు

వాక్రుత్తుఁ దిక్కయజ్వప్రకారము రసా

భ్యాచితిబంధముగ నొక్కొక్కమాటు

పరిధవింతు ప్రబంధపరమేశ్వరుని శ్రవ

సూక్తి నైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు

గీ నైషధాది మహాప్రబంధములు పెక్కు

జెప్పినాడవు మాకు నాశ్రితుడవనఘ

యివును చెప్పవొడంగిన యీప్రబంధ

మంకితముసేయు వీరభద్రయ్యవేర.

ఇందువలన శ్రీనాథునకు భీమకవి పూర్వజ్ఞుడనని బోధపడు
చున్నది. భీమకవి సంస్కృతమున రిచించిన యొక జ్యోతిషగ్రంథమును
దెనిగించుచు నందీక్రింది సీసమాలిక నుదహరించెను. దీనివలన భీమకవి
జననకాలము గ్రహించుట కవకాశ మొదవుచున్నది.

సీ. శ్రీకరంబై ధర జెలువుఁగాంచినయట్టి

భీమపురంబునఁ బ్రేమమీర

భీమేశ్వరుండును బ్రియముతో భక్తుల

కోర్కులొనంగుచుఁ గొమరుమిగుల

నొకనాఁడు తత్పరి యువతులుగొందఱు

భక్తి భీమేశ్వరు భవనమునకు

బోయి పుత్రులచేడ ముగ్ధత్వముననొక్క
 విధవకుమారుని వేడ్కఁగోర
 నాలేమ ముగ్ధతకవవాసింపుచు నల
 భీమేశ్వరుఁడు పుత్రుఁబ్రీతినొనఁగ
 నాకాంత గర్భిణియైకాంచెఁ దనయునిఁ
 కలియుగాదినిఁ బ్రేమ కడలుకొనఁగ
 ప్రభవ వర్షంబున శ్రావణమాసంపు
 శుక్లపక్షంబున శోభనంబు

మీఱఁ బంచమి శుక్రవారఁబునను హస్త
 యంకుఁ గన్యాలగ్నమందువెలయు
 విలివెట్టి రక్కాంత విధవయైపుత్రునిఁ
 గాంచెనబుచ్చును గడమజనము
 నంత దత్తనయుండు నైదేడ్ల బాలుఁడై
 పురి బాలకులతోడ బానఁగనాఁడ
 జనులెల్ల గోళకుండని నిందచేసిన
 రోసింది యాతండు దూషితయని

త్రాయెత్తి తనతల్లి నేయఁబోయినయది
 భీమేశ్వరుఁడు దయపెద్దఁగలిగి
 వ్రోత్యక్షమై వత్సరమ్మని తగఁజేరి
 పశుపక్షి మృగములఁ బ్రాణికోట్ల
 గలిగించు శక్తియుఁ గరమొప్పజనులకు
 బిడ్డనాయువుఁ బెంపుఁదనర
 సంపదలొనఁగెడు సామర్థ్యమును నిడి
 కానిది యశాననియైనదెల్ల

గాదనినట్లులఁ గావించుబలమును
మునురాఁగలుగు నదియును దెలుపఁగ
బ్రావీణ్యమునునిచ్చి ప్రబలుము నీవని
వరమిచ్చెఁ బదియాఱు వర్షములకు

.....
నతఁడెల్లచెప్పిన నట్లుచేయుచునుండె
సరిలేకీర్తి చే జగతివెలసి
గీ. యతఁడు చెప్పిన శాస్త్రమందధికధక్తి
గలిగి నిజమనితలఁచిన గలుగుశుభము
కోర్కెల్లెల్లను ఫలియించు గురుతరముగ
నకలజనులకుఁ దప్పదు జగతిలోన

భీమకవి జన్మస్థలమగు వేములవాడ యిప్పటికి వేఁగులవాడయనుపేరుతో
నొప్పుచున్నది. వేములవాడకు సమీపముననున్న దక్షిణాదికనాఁబడు
ద్రాక్షారామమును గూర్చియు, భీమేశ్వరాలయమును గుఱించియు
భీమఖండ కాశీఖండములం దిట్లువర్ణితమైయున్నది.

భీమఖండములో:—

నీ. జహ్నుకన్యాతీర సన్నివేశమునకు
దక్షిణాంభోరాశి తటముసాటి
కమనీయమణి కర్ణికాలప్రవాహమునకు
సప్తగోదావరి జలముసాటి
కవికరక్షకుఁడైన కాలభైరవునకు
బ్రీకట పాతాళభైరవుఁడుసాటి
విశ్వాధిపతియైన విశ్వగాయకునకు
భీమనాథేశ్వర స్వామిసాటి

గీ. మోక్షవిధవంబునకు సాటి మోక్షలక్ష్మి
భోగమహిమంబునకు సాటి భోగమహిమ
వారణాశికి శ్రీదక్షవాటమునకుఁ
దారతమ్యంబు చర్చింప ధర్మమగునె?

కాశీఖండములో —

సీ. పట్టిన శ్రీవీరభద్రేశునించి
తిలసోమ నాధునంఘ్రులకు నెరగి
పురశాసనుననంత భోగేశ్వరస్వామి
హిమనైలకన్యకా ధీశుఁగొల్చి
పద్మాద్రిపై రుద్రపాదంబులర్పించి
చేరిమార్కండేయ శివుభజించి
కోటివల్లితీర్థ కుండలాముఖముల
నన్దేందుదరు విరూపాక్షుఁ దలంచి

గీ. పల్వనస్థానమున భూతభర్త నిలిపి
కణకగౌతేయమున వృద్ధగంగగుఁగ్రుంకి
దక్షవాళిక నప్తగోదావరమున
మునిఁగి భీమేశ్వరునిగాంచె మునివరుండు.

భీమఖండమున:—

సీ. గజచర్మ మెన్నఁజోకాని నిచ్చలుగట్టు
పసిడికమ్మలపట్టు పచ్చడంబు
భసితమెన్నఁజోకాని ప్రతిబింబమునయందు
మలయజంబు కురంగమదముఁగూర్చి
నిడుదపాములరాజు తొడపులెన్నఁజోకాని
తారహరిములు నిత్యముధరించు
నృకరంగరుండమాలిక లెన్నఁజోకాని
ధరియించు కల్వారదామమెవుడొ

గీ. కాటనడుచక్రినెన్నఁదో కానియుండు
దక్షవాటి సువర్ణసౌధములమీద
నెన్నఁదో పిశాచులకుగాని యిందుముఖుల
నెల్లకాలములందు భీమేశ్వర్యండు.

సీ. పర్యంతమందార పారిజాతకనీన
రమనూణ నిర్జరీసముదయంబు
నరనరసాసిద్ధ వరవారిసంపూర్ణ
గంభీరతరపరిఘాపయోధి
ప్రబల చింతారత్న పాషాణసంఘాత
వప్రరేఖాచక వలయితంబు
గామధనుసహస్ర కఠినఙ్గింటంక
దళనదలతురిత రథ్యాముఖంబు

గీ. భద్ర పాతాళభైరవ పాలితంబు
గుహావినాయక రక్షణాంకురతంబు
సప్తమాతృకపరివార సంకులంబు
వసుమతీ నూపురము దక్షవాటిపురము.

మ. అదె సంవేద్యము, కోటిపల్లెయదె దక్షారామమహా పట్టణం
బదె, యథ్రంకనుసౌధకూట ఘనహేలంకానిముసచ్చాయసం
పద సోమారెడు బీమలింగము మహాప్రసాద భూమిధరం
బిదె; సప్తరీసదీప్రవాహమిదె సంవీక్షింపు మేకాగ్రతన్.

సీ. అగ్రజండ్లెనను సంత్యజండ్లెనను
బూబోడియెనను బురుషుండెన
బరమమూర్ఖుండెన బండితుండెనను
చారిద్యోకుండెన ధనికుండెన

బలవంతుడైనను బలహీనుడైనను
 బ్రాయంపు వాడైన బంగుడైన
 నాస్తికుడైనను సన్మతవాదియైనను
 బరగ గార్దభమైన బందియైన

గీ. గీటకంబున బకమైన గిమియునైన
 పాదపంజైన దృణమైన బ్రాణరహిత
 మైరహిని దక్షవనచతుర్ధ్వారసీమ
 మొందుగై వల్య కళ్యాణభోగలక్ష్మి.

సీ. దక్షాపజ్జాధినాథ మహాధ్వరక్రియా
 దీక్షాధిగమపుణ్య దేశమునకు
 బ్రహ్మవిష్ణు పురందర ప్రధానసుపర్య
 పరమసంయమి సభాధవనమునకు
 దాక్షాయణీయోగ దహనార్చిరున్మేష
 సామిధేవీమంత్ర జాతమునకు
 వీరభద్రభుజావిహార హేలాసమా
 రంభనాటక నాట్యరంగమునకు

గీ. సమృతమృయదివ్యతేజ స్వయంభులింగ
 శాంతభీమేశ్వరౌశ్వ రస్థానమునకు
 దక్షవాటంబునకు మోక్షదామమునకు
 భోగజన్మస్థలమున కీపురము సరియె?

సీ. కాంతిసంపదనేల కైవారమునరింప
 విభుబింబమున నుద్భవింబిరనంగ
 మాధుర్యగుణమేల మాటిమాటికీజెప్ప
 సమృతాబ్ధి సవతారమందిరిన

నేదోవిశేషంబు తెఱఁగుపల్కుగనేల

విద్యుల్లతలలోన. వెడలిరనిన

మోహనాకృతియేల మునుపూడికొనియాడ

బుష్పచావుని వింటఁ బుట్టిరనిన

గీ. సంభవించిరి గంధర్వజాతిననిన

గలితనంబేల పెన్నాటకంబునేయ

ననగ భీమేశ్వరునిగొల్తు రపురమున

సానులనుపేరి యపురచ్చంద్రముఖులు.

సీ. ఒకవేళ ధరియించు యవనాశ్వఁడచ్చిన

కట్టాణిముత్యాల కంఠమాల

మాంధాత్మఁ డిచ్చిన మాణిక్యఖచితకే

యూరంబు ధరియించు నొక్కవేళ

నిఘ్నోకుఁడిచ్చిన హేరాంకురంబుల

యంగరంబులధరించు నొక్కవేళ

ఘనచక్రివర్తి యిచ్చిన ప్రవాళంబుల

యొడ్డణము ధరించునొక్కవేళ

గీ. వేడ్కధరియించు నొక్కొక్కవేళయందు

భరతదుష్టంత నాభాగనహప

నలభగీరథ నృగఘానాధదత్త

హేమ మణిభూషణములు భీమేశ్వరుండు.

సీ. దక్షవాటి మహాస్థానంబులోలేని

యమరు లేస్థానంబునందులేని

దక్షవాటి మహాస్థానంబులోలేరు

యర్థ మేస్థానంబునందులేదు

దక్షవాటి మహాస్థానంబులోలేని

యమృత మేస్థానంబునందులేదు

దక్షవాటి మహా స్థానంబులోలేని
యజ్ఞ మేస్థానంబునందులేదు

గీ. దక్షవాటిక సకలతీర్థముల కిరవు
దక్షవాటిక సకలవిద్యలకు గరిడి
దక్షవాటిక విభవంబు తానకంబు
దక్షవాటిక శివుని యంతఃపురంబు

మల్లన విరచించిన రుక్మాంగదచరిత్రమున నిట్లున్నది—

సీ. కామ్యార్థ ఫలసముత్కరకల్ప తరువాటి
దళితపాతకకోటి దక్షవాటి
ప్రణతకళ్యాణైక గుణమణివ్రజివేటి
ధాతీకటిశాటి దక్షవాటి
సన్మనీంద్రారామ సస్యమేఘస్ఫోటి
దమితరోగనిశాటి దక్షవాటి
రథవిమానాతపత్రపతాక గజఘోటి
తాపాద్విశతకోటి దక్షవాటి

గీ. దర్పితాశాలతాకోటి దక్షవాటి
దమరు నిగమావిపురిచేటి దక్షవాటి
ద్వారనేవిత కర్ణాటిదక్షవాటి
రక్షితేందుకిరీటి శ్రీదక్షవాటి.

ఈ పద్యములవలన భీమేశ్వరాలయము వలనఁ బ్రసిద్ధమైన ద్రాక్ష
రామమును వేములవాడయు సమీపస్థ గ్రామములే యని బోధ
పడుచున్నది.

12. సప్త సప్తాహము.

దాక్షిణ్యరామమున సప్తగోదావరీతీరమున భీమకవి విశాలము
లైన పందిళ్లువేయించి సప్త సప్తాహముని పిలువబడు మహాక్రతువు
నొనరించెను. అన్ని వర్ణములవారును అహోరాత్రములు పంచభక్త్య
పరమాన్నలముతో భోజనములఁ జేయుచుండిరి. అనుదినము నేరాజేంద్రు
నకో కబురంపుటయు, నాతఁ డానాటికివలయు సంభారములను బంపు
టయు జరుగుచుండెను. ఒకనాటి రాత్రి కొన్నివేలమంది భోజనము
నకు వచ్చినసమయమున వ టబ్రాహ్మణుఁడువచ్చి ‘ రాత్రిభోజనము
లకు ఘృతము చాలదు ’ అని చెప్పెను. రాత్రివేళ యెవరికి కబురం
పిన నెవరు నేయి పంపఁగలరు ? భీమకవి యాలోచించి, యీపద్యముఁ
జదివెను—

శా. భీమేశ్వరముదంబునేయఁ గవియా భీమన్న సప్తాహము
ల్గీమంబూపు నొనర్చుచుండ నిచటన్ నేయెంతలేకుండెన్
ధామంబందున నీరీమేల్ ఘృతముగాఁ దత్త్వంబుమాటించినన్
ధీమంతుల్లానియాడ నేయివగుమా ధీసప్తగోదావరీ.

ఇట్లనునరికి గోదావరి యంతయు ఘృతమయమైపోయెను.
బ్రాహ్మణు లా యాద్యమును పాత్రీములతోముంచి గొనివచ్చి బ్రాహ్మ
ణులకుఁ దదితరులకుఁ గూడ సంతృప్తిఁ గలుగునట్లు భోజనములిడిరి.
అందఱును భోజనముల నొనరించి, తమ తమ గృహములకు వెడలి
సంతనే భీమకవి మఱల నీపద్యముఁ జదివెను—

ఉ. వచ్చినవార లందఱును వారనితృప్తి భుజించివై చినన్
జెచ్చెర సంస్తుతించిరిఁక జెందుమునీ తొలిరూపు నీరమై
పెచ్చుపెటింగి జీవతతిఁ బ్రీతివహింపఁగ నింద్రజాలమం
తృచ్ఛవిసస్త గౌతమి ! ముదంబలరారఁగ మన్నియుకవై .

వెనువెంటనే ఘృతమయమైయున్న గోదావరి యథాప్రకారముగ జలమయమయ్యెను. కవిరాక్షసుడగు భీమకవి యొనరించిన నప్తనప్తాహ వైభవమునుగూర్చి ఆప్రాంతజనులు చిరకాలము చెప్పుకొనిరి.

13. గోపరాజు రామమంత్రి

వేములవాడ భీమకవి కాలముననే కాకతీయ గణపతిదేవుఁ డను రాజుకడ గోపరాజు రామమంత్రి లేక రామప్రధాని యనఁబడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డుండెను ఈరామమంత్రి స్వశాఖయులగు నియోగిబ్రాహ్మణులకే యుపాధికల్పింపఁ దలంచినవాడై యదివఱకు కంసాలుల యధీనములోనున్న కరిణీకవుఁబనులను నియోగిబ్రాహ్మణుల కిప్పించెను. అంతమాత్రమేగాక కృష్ణానదీతీరమునఁ బెక్కుభూదానముల నిప్పించెను. భీమకవి యామంత్రినత్తముచికడ కరిగి యీపద్యములఁ జెప్పెను.

సీ వీఁడెవో దుష్పారివీరమంత్రి కఠోర

భూధరంబులకు దంభోలిధార

వీఁడెవో కవిరాజు గాఢదారిద్ర్యాంధ

కారంబు లడఁగించు కమలహితుఁడు

వీఁడెవో బహునీతివిద్యానిరూఢిచే

సురగురుగెల్పిన శుభకరుండు

వీఁడెవో చతురభివేషితావనిగల్లు

బహుమంత్రి కలసార్వభౌమమూర్తి

గీ. ఈతఁడే సర్వదేవతాప్రీతికరుఁడు

ఈతఁడే గోపరాజుల శీతభానుఁ

డని కప్పింద్రులు పొగడంగనతిశయిలై
మంత్రి జంభారి రామయామాత్యశౌరి.

సీ. తనక్తియాచంద్ర తారార్కముగ మంత్రి
కలులకుఁ గర్జింకములనొసంగి

సతిధిసంతర్పణ మనుదినంబునొసర్చి
ఖ్యాతిగా హరహరప్రీతిజేసె

వర్ణాశమాచార నిర్ణయంబులనెల్ల
వేదోక్తరీతిగా వెలయఁజేసె

ఘనవిప్రవందిమాగధ కప్పింద్రులనెల్ల
సగ్రహారములిచ్చి యాదరించె

గీ. 'నతఁడు శ్రీగోపరాజన్య యాభిచంద్రుఁ
డనఁగ విలసిల్లెఁ దనపాటి ఘనులవొగడ
మంత్రి దేవేంద్రుఁడనఁగ స్వతంత్రలీల
మంత్రికులహేళి రామయామాత్యమాళి.

ఈరామమంత్రి భీమకవికి శిష్యుడై రసవత్తరమైన కవిత్వముఁ జెప్ప
గలిగెను. రాజువలన నధికారదానముఁ బరిగ్రహించినాడని రామ
మంత్రిని గొందఱు నైదికబ్రాహ్మణు లాక్షేపణమొనరించిరి. ఆయధి
క్షేపము నాకర్ణించి యిట్లనెను—

ఉ. మానఘనుండు, బ్రహ్మకులమండనమూర్తి పరోపకారి, దు
ర్దాస్ను దురాస్నుముల్ గొనఁడు, తప్పఁడు న్వామిహితోపకారముల్
దీనులఁద్రోచు బాంధవవిధేయుండు డస్సియు వేడబోడుతా
మానినవేడ్కతోడను సయోగికినిచ్చిన దానమల్పమే.

ఉ. వ్రాయుటచిత్రమా! వికృతవైదికమా! నిజదార రక్షణో
పాయముకై సయోగి యిలఁబార్ధి వసేవ యొసర్చినంతనే
పాయునె వర్ణశలీలములు? పాయకయెప్పుడు చిత్రగుప్తుఁడున్
వ్రాయఁడె యెల్లలోకముల వారలుచేసిన పుణ్యపాపముల్.

ఒకనాడు గణపతిదేవుని కడకు వాసుదేవభట్టారకుడును వయాకరణివెచ్చెను. ఆ సమయమునకే భీమకవియు నటకేగి, రాజుపైఁ గొన్ని పద్యములఁ జెప్పగా నారాజపుంగవుడు నంతోషభరితాంతిరంగుడై సత్కరించెను. భీమకవిని సత్కరించినట్లు తన్ను బహూకరించలేదని కుప్పితుండై యా వయాకరణి 'నేను మాత్రముఁ బద్యములల్లలేనా?' యని యీపద్యముఁ జదివెను—

చ. అవగతశబ్దశాస్త్ర చయ్యలైన మహాత్ములు పండితోత్తముల్
భువనతలంబునం దధికపూజ్యులు, వారలులుండగూటికై
నవనవకల్పనా విధిక్షణత్వముదోష నబద్ధమాడునీ
కవులీల దానపాత్రులయి గౌరవమందుట చూవెచిత్రముల్.

అప్పుడు భీమకవి క్రోధోదీపితచిత్తుడై —

చ. కవికమలాసనుండు, త్రిజగత్పతియైన పినాకపాణియున్
గవియెతలంపగా గవులుకారె పరాశర బాదరాయణుల్
కవికృతపుస్తకగ్రహణ గర్వితులల్పులే? పూజలందగా
గవులట? దానపాత్రులట కారట! యిట్టివిపోవించిత్రముల్.

ఆ వ్యాకరణ శాస్త్రజ్ఞుడు 'భీమకవి! మహాగొప్ప కవీశ్వరుడవే' యని గోపముఁబట్టలేక చలికెను 'తమవ్యాకరణములో పీ కి, వీ కి తేడా లేదుకాబోలు' నని భీమకవి హేళనపూర్వకముగా ననెను. ఆ వయాకరణి 'కవిగారూ! పవయోరభేదః అనుసూత్ర మున్నది గాన యట్లంటి' నన అట్లయిన మిమ్ము పాసుదేవ భట్టారకుడు గారూ! అని పిలవవచ్చు నన్నమాట.' అని భీమకవి వాక్రుచ్చెను. ఆతఁడు భీమకవితో వాదించుటవలనఁ బ్రయోజనములేదని గ్రహించి, మాటుమాటాడక తనమార్గమునఁ దానుబోయెను.

14 మైలమభీమన.

రణతిక్కన పోలమాంబ దత్తత తల్లియనియు, మైలమాంబ తల్లియనియు, నీమెకు భీమనయను కూమారుడు కలడనియు, జెప్పుదురు ఈ మైలమభీమన కూడ మహాశూరుడై మనుమసిద్ధిరాజునొద్ద దండనాధుడై యుండెనని చెప్పుదురు కొందఱు మైలమభీమన శాలివాహనశకము ౯౨౫ సం॥రములోని వాడనిచెప్పుచున్నారు. ఏది యెట్లున్నను మైలమభీమనను గుఱించి వేములవాడ భీమకవి యీక్రింది పద్యమును జెప్పెను.

చ. గరళపుముద్ద లోహమవగాఢ మహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్నికొల్మి యురగాధిపు కోటలుపట్టుకార్లు ది
క్కరటిశీరంబుఁ దావిలయకాలుఁడు కమ్మరివైరిపీరసం
హరణగుణాభిరాముడగు మైలమభీమన ఖడ్గసృష్టికో.

15 బనవపురాణము.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలముననున్న పిడుపర్తి సోమనాధుడు రచించిన యీక్రిందిపద్యమువలన వేములవాడభీమకవి బనవపురాణమునురచించెనని స్పష్టమగుచున్నది కాని యీబనవపురాణము తెనుగుననున్నట్లు కానరాదు. భీమకవి బనవపురాణమును కర్ణాటభాషలో వ్రాసెనని కొందఱు చరిత్రకారు లభిప్రాయపడుచున్నారు. ఆకాలమున దెనుగు గర్ణాటభాషలకు విశేషభేద మున్నట్లు కానరాదు. శ్రీనాధుడు భీమఖండములో నిట్లు వ్రాసినాడు—

గీ. ప్రాథి పరికింప సంస్కృతభాషయండు
పలుకు నుడికారమునఁ దెల్లుబొనయందు

రెవ్వరేమన్న నండునాకేల కొఱత
 నాకవిత్వము నిజము కర్ణాటభాష.
 పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించినపద్యము—
 సీ. విరచించె జై మిసవేదపాద స్తనం
 బాక పాదమునను వేదోక్త నిలిపి
 హరభ క్తవేదికం బనిశృతులిడిచెప్పె
 బ్రతిభసోమేశుఁ డారాధ్యచరిత
 సరవి శ్రీనాథుఁడా చరితపద్యప్రబం
 ధముఁజేసె ద్విపదలు తఱచునిలిపి
 యాతండు పద్యకావ్యముఁజేసె నైషధ
 మంచిత హర్షవాక్యములు సానిపి
 గీ. సోమగురు వాక్యములువెట్టి భీమసుకవి
 గరియ ? సవపురాణంబు గణనఁజేసె
 గానఁ బూర్వకావ్యము పేర్వేలుగతి రచించు
 వారికాది కావ్యోక్తులు వచ్చినెగడు.

భీమకవి తన కన్నడబసవపురాణమున నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాడు.

విమల సద్గురుసేవె యలేజం
 దమ భజన యలిలింగనిష్ఠా
 నమతే యలితమ ముగ్ధనంగళనిత్ర భవభక్తి.
 సమయవార్ధి వివర్ధనోశ్యజ
 హిమగు శివకవిదేవనాత్మజ

సుమతి భీమను భయకవిత్వనమర్థను సురువడె.
 బసవపురాణ రచనకాలమును గుఱించి, యా పురాణమున వ్రాసిన
 పద్యము—

కోవిదరుకేలోల్ని తెనమడు
 దేవనిధ్యంబరెండు సంఘల
 లోవిశక వరుషంగళాగభుసౌమ్యవస్పరద
 శ్రావణ బహుళపక్ష దశమీ
 జీవవారదోళాది వృషభేం
 ద్రావతారద బనన చరితేనమ్మా యాయిత్తు.

మఱియు నందు—

ఇదుసకల మహేశ్వరామళ
 పదవయోజవరాగమదమ
 ట్పదయెనిపాల్కురికె సోమేశ్వర నకారుణ్య.
 ఒదవి నఖిలాపృథ్విరీత హృదయ భీమనకవి ప్రణీతా
 భృదయ బసవపురాణమొకధళ అష్టమాశ్వాస.

అని యున్నది.

16 రా ఘ వ పా ం డ వీ య ము

వేములవాడ భీమకవి “రాఘవపాండవీయ” మను ద్వ్యర్థి కావ్యము రచించి, రాజనరేంద్రుని కంకితమొనరింపఁ దలంచి రాణ్మా హేంద్రవరమున కేగెను. రాజనరేంద్రుని యాస్థానమున నవుడు నన్నయభట్టు కవిగానుండెను. రాజనరేంద్రుని దర్శనమొనరించుటకు భీమకవి కెట్టియవకాశమును లభింపకుండెను. నన్నయభట్టుతో మైత్రి నలిపినగాని, రాజ నందర్శనభాగ్యము లభించదని యెఱింగి, భీమకవి నన్నయభట్టుకడ కేగెను.

నన్నయభట్టు కాలఁడు తానురచించిన రాఘవపాండవీయముఁ జూపెను. ఆ గ్రంథమును జదివి, నన్నయభట్టు “ఈగ్రంథము

నీభీమకవి చాల రసవంతముగ రచించినాడు ఈ కావ్యమునూచి, రాజనరేంద్రుడు నన్నుగూడ ద్వ్యర్థి కావ్యమురచిపుమని యాన తిచ్చు ' నని యెంచి, మత్సరగ్రస్తుడై తేస్కుసాగులఁ గల్పించుచు కాలయాపనము జేసి, తుదకొకనాడు ' ఏదీ ! ఆ కావ్యమును నేను ముందుగాఁ జదివి, పిదప రాజుతోఁజెప్పెద ' నని వలికి, ఆ గ్రంథమును గాల్చివైచెను.

భీమకవి యెప్పు డడిగినను ' రాజేంద్రుఁ డింకనుజూచుట శాలే ' దని చెప్పుచుండెను. ఆ కాలముననే నన్నయభట్టు భారతాంధ్రీకరణమునకుఁ గడంగియుండెను. భారతమున మొదట నాతఁడెల్లు వ్రాసికొనియున్నాడు—

చ. అమల సువర్ణశృంగమై కపిలంబగు నోశతంబు ను
త్తమ బహువేదవిపులకు దానము చేసిన తత్ఫలంబు త
ధ్యమ సమకూరు భారతకథా శ్రవణాభిరతిన్ మదీయ చి
త్తము ననిశంబు భారత కదాశ్రవణ ప్రవణంబకావునన్.

క. జనసుత కృష్ణదైవపా

యన మునివృషభాభిహిత మహాభారతంబు
ధ్వజరూపితార్థ మేర్పడ
దెనుఁగున రచియింపు మధికధీయుక్తి మెయిన్.

భీమకవికి దుదకు నిరాశజనించి, తన్ను నన్నయభట్టు వంచింది, రాఘవపాండవీయమును నాశనము చేసెనని గ్రహించి కుపితుడై యాతని కడకరిగి ' నీవునన్ను మోసగించి, నాగ్రంథమును దగులఁ జెట్టిరావు. ఈ పాపము నిన్నుకట్టి కుడువకపోదు. నీవు ప్రారంభించిన భారతాంధ్రీకరణమున మూడవపర్వము పూర్తిగాకుండగనే కృతాంతమందింమున కతిథివయ్యెదవు. అరణ్యపర్వము పూర్తిగాకుండగనే మృత్యువుపాలయ్యెద' వనుచు నన్నయభట్టు చేతిలోనున్న యాంధ్ర

శబ్దబింతామణి యను వ్యాకరణగ్రంథము లాగుకొని చించి, గోదా వరిలోఁ గలిపెనట అందువలననే యప్పకవి—

.. గీ. భారతముఁ దెనిగించుచుఁ దా రచించి

నట్టి రాఘవపాండవీయంబు నడచె

ఛందమునడంప నీఘో సంగ్రహించె

ననుచు భీమన యెంతయు నడచెదాని.

నన్నయభట్టు, భీమకవి మఱిగొన్నిరోజులు రాణ్యహేంద్రవరమున నున్నచోఁ దనప్రాణములకే భంగమువాటిల్లునని యెంచి, యీపద్యము రచించి యొకనిద్వారా భీమకవి కంపెను నిందాపూర్వకమైన భావముఁ గల్గియున్న యీపద్యమును చదివించి భీమకవి ‘నేనొనరిన శాపము నాతఁడు తప్పక యశుభవింపవలసినదే. ఎన్ని వ్రాసికొనినను, ఎన్ని తిట్టినను నేనిక లెక్కనేయువాడ గాను’ అని వెడలిపోయెను. ఆతని శాపము ననుసరించియే నన్నయభట్టు భారతమున నరణ్యపర్వమునే రచించుచు కాలధర్మము నొందెను. ఆ పద్యమిది—

చ. మతిభ్రమ నీగి బేర్పిసిరి మానముపెంపున భీమునిన్ బృహ

స్పతి రవిగర్జన నర్జునుగవర్తి సుయోధనుఁబోల్చ బున్యనా

మతకరిఁ దీష్ణ దుష్కులునమానుషు భిక్షుఖిలాత్మునంచ వా

క్రతి వుశశిన్ బలిన్ గొమరు సామిని మేరువునబ్ధిఁబోల్చెదన్.

17. పింగళి సూరన్న.

నేములవాడ భీమకవి విరచితమైన రాఘవపాండవీయ మెచ్చుటను లేనందునఁ బింగళి సూరన్నఁ దానురచింపఁబూనెను. ఆతఁడు గ్రంథారంభమునఁ బీఠికయం దిట్లు వాకొని యున్నాఁడు.

శా. రెండర్థంబుల పద్యమొక్కటియు నిర్మింపంగ శక్యంబుగా

ఁగండుందద్దతిఁ గావ్యమెల్లనగునే నోహోయనం జేయదే

పాండిత్యంబున నలదునుం దెనుగు కబ్బంబగ్గుతంబుండు) ద
 త్తుం డెవ్వడిల రామభారతకర్త జోడింప భాషాకృతిన్.
 ఉ. భీమనల్లొచ్చి చెప్పెనను పెద్దలమాటయె కాని యెందు నొం
 డేమియు నేయెడ స్థిలుచు టెవ్వరు గానరటుండనిమ్ము నా
 నామహిత ప్రబంధరచనా ఘనవిశృతి నీకుఁగల్గు ట
 న్నామది తద్దవ్యార్థ కృతిచేపుశీయుం గలదంచునెంచెదన్.
 పింగళి సూరన్న రాఘవసాచరీయము సుసౌధమైచది. భీమకవి
 రచించెనని చెప్పుచున్న రాఘవసాచరీయ మిప్పు డెచటను కానరాదు.
 అందులకు నన్నయధ్యక్షి కారణమని చెప్పుదురు.

18. క వి జ నా శ్రీ య ము.

వేములవాడ భీమకవి కవిజనాశ్రయమును రచించెనని చరిత్ర
 కారు లభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈ కృతినొందినది మల్లియరేచన్న
 యనుజె నకోమటి. ఈతఁడు భీమకవికిఁ జాలధనమొసంగి, బహుశ
 రించెనట. కొందరు చరిత్రకారులు కవిజనాశ్రయమును గోకర్ణాదు
 వ్రాసెనందురు. ఆగ్రంథమునకు మల్లియరేచన్నయే కర్తయైనట్లు
 తెలియుచున్నది. ఆ గ్రంథమున—

క. అనవద్య కావ్యలక్షణ

మొనరంగాఁ గవిజనాశ్రయండు మల్లియరే

చన సుకవి కవిజనాశ్రయ

మనుబంధము తెనుఁగు గాననరుగజెప్పెన్.

క. పరగిన విమలయశోభా

సుర నిరతుఁడు భీమనాగ్రసుతుఁ డఖిలకళా

పరిణతుఁ డయ్యెను భూసుర
వరుఁడు ప్రసాదోదిత ధృవశ్రీయుతుడై .

క. అనమాన దాన రవి తన

యనమానోన్నతుఁడు యాచకాచరణుడు పా

ణనమాన మిత్రు డీకృతి

కి సహాయముగా నుదాత్త కీర్తి ప్రీతిగా.

మఱియొకచో నిల్లున్నది —

క. వేములవాడను వెలసిన

భీమేశ్వరు కరుణగల్గు భీమసుకవినే

గోమఱి రేచనమీఁదను

నీమహిఁ గవులెన్నఁచంద మెలమి రచింతున్.

ఈపద్యమువలన కవిజనాశ్రయమునకు భీమకవియే కర్తయని
బోధపడుచున్నది. గోకర్ణుడు రచించెననుటకుఁ దగిన నిదర్శనము
లెవ్వియు గానరావు.

‘ఉ. దీప్తులదృంచి, విశ్వజగతీపతి యుత్తమశక్తి జాంబవం

ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్మగజేయుటకుఁ బ్రసన్నయై

గోపతిధేను నవ్విభునకుం దనవైభవ మిచ్చెగాక యే,

భూపతు లీవదాన్యగుణ బుద్ధులనిట్లు వహించి రుర్వరన్.’

క. నీకరవాలముపాలై

నాకంబునకరిగి రాజనారాయణయా

భూకాంతు లెంతచనునో

నాకవిటోత్తముల గర్వమడతురు కడిమన్.

19. నెల్లూరు వర్ణనము.

వేములవాడ భీమకవియు ఖడ్గతిక్కనయు బంధువులగుటచే, నాతఁడు తఱచుగా నెల్లూరున కేగుచుండెను. నెల్లూరిపై నాతఁ డీక్రిందిపద్యముల నిట నుదహరించుచున్నాము. ఇవి భీమకవి విరచిత ములు కావని కొందఱి యభిప్రాయముగాని, లట్టియభిప్రాయమునకు హేతువేదియుఁ గానరాదు.

సీ. పాలించు నేవీట బ్రహ్మాదివంద్యుండు
 లీల మూలస్థాన లింగగురుండు
 దీపించు నేవీట దేవాలయంబులు
 ధావళ్య నవసుధా ధౌతములుగఁ
 బ్రవహించు నేవీట బ్రహ్మాండ కర్పరం
 బూరసి మిన్నులుముట్టనున్న పెన్న
 చెలువందు నేవీట జరకాలజీవన
 స్వర్ణాలచెఱ్ఱు సంపూర్ణమగుచుఁ

గీ. బ్రజలకును నున్ని సకలసంపదలకున్ని
 భోగములవీడు సురపతివునికి నీడు
 నమ్మికలఁకుంకి నైరులఁ జిమ్ముకొంకి
 భాగ్యనికరంబు నెల్లూరు పట్టణంబు.

సీ. ధీరుడై యేలఁ దిరుకాళదేవుండు
 తిక్కనాయకుఁ డేలఁ దేజమెనఁగ
 మన్నసిద్ధనయేలె మహిమతో దీపించి
 దాదినాగనయేలె ధర్మరీతి
 మనుగొండ గోపాల మనుజాధి పతియేలె
 స్వర్ణదేవుం డతి ప్రభగనేలె

గోపినాథు డేలె గుణవసూరాశ్చిహ్ను

రమణతో శ్రీరంగరమణు డేలె

గీ. తిక్కనయును మఱియెడగ గొన్నదినములేలె

నేలెమీతండ్రి మర్యాదలెల్ల గలుగ

గడకనీవేలి తందఱక బ మించి

శరధిగంభీర సంగమహృత్తలేద్ర.

సీ. చరియించితినిగాని జగమమూలస్థాన

పరమేశ్వరునివంటి భక్త వరదు

విహరించితినిగాని వివిధభూమిలువల్లి

కొంట గాఢునివంటి కూర్పువేల్పు

పడికించితిని గాని బహుదేశములసంత

సర్వనాథునివంటి భవ్యమూర్తి

వీక్షించితిని గాని విశ్వమంతయుఁ బెన్న

నదివంటి దివ్యపుణ్యప్రవంతి

గీ. అరిగితినిగాని దేశ దేశాంతరమల

వేదగిరివంటి పాననోర్వధరంబు

గాన నిన్నివిశేషముల్లలిగి ధరఁ బ్ర

సిద్ధి కెక్కిఁ ద్రివిక్రమ సింహపురము.

సీ. ఆపట్టణాబున సమరంగఁ దూర్పున

మాకందచందన మహితవనము

ఆ నగరంబున కలుదక్షిణంబునఁ

జెలువారు వేమూల సెట్టిబాపి

ఆ యూరి పడమట సంభోజరాజవే

శ్యాకటంబున తటాకమమరు

- నొప్పారు నవ్వీటి కుర్తిరదిశయందు
మున్నీటికెన్నయైన పెన్నుదనరు
- గీ. కలిమి నారాజధాని మార్గంబదెన్న
బహుళగంధర్వ సింధుర బంధురంబు
రతనపుం బొమ్మలప్పురి రమణులనఁగ
వినుతి కెక్కిను నెల్లూరి విధవమహిమ.
- సీ. ఏపట్టణంబున నెన్నఁగ మున్నూట
యలువది దేవాలయంబులుండు
ఏపట్టణంబున రూపింపనన్నియు
నీరేడు బావు లింపారుచుండు
ఏపట్టణంబున నెల్లనూనవులుఁ బ్ర
శస్తిఁగాంచిరి నెఱజాణలనఁగ
ఏపట్టణంబున నేకాలములఁ బెన్న
కాల్వలచేత ముక్కాఁలుఁబండు
- గీ. శివుని కృపఁబుట్టె వేమాల శెట్టిబావి
పరగజగమెల్ల నెఱుంగనే పట్టణమున
నట్టిపట్టణములను సౌఖ్యములకునికి
పట్టనందగు నెల్లూరు పట్టణంబు.

20. న న్నెచోళ దేవుఁడు.

కావేరీనదీతీరమున నొక నగరమును రాజధానీనగరముగఁ జేసి
కొని నన్నెచోళదేవుఁడు చిరకాలము రాజ్యపాలన మొనరించి, యశస్తి
లకుఁ జాయెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. ౯౮౦ సం॥రము వాఁడని చరిత్ర
కారులు వ్రాసియున్నారు. ఈతఁడు కవి; లాక్షణికుఁడు కూడనై

యుండెను. గీర్వాణమునం దనమాన పాండత్యముగల యీ నన్నెచోళ
దేవుని వేములవాడ భీమకవి సందర్శించుట కేగునప్పటికిఁ గుమారసంభ
వమును విరచించియుండెను—

వేములవాడ భీమకవి కుమారసంభవమును గూర్చి యిట్లు
వ్రాసినాడు—

“ చ. రవికలశేఖరుండు, కవిరాజశిఖామణి, కావ్యకిర్ర, స
త్కవి, భువినన్నచోడుడటె ! కావ్యము దివ్యకథన్ గుమారసం
భవమటె ! సత్కథాధిపతి భవ్యుడు జంగమమల్లికార్జునం
డవి చరితార్థమోగధరుడటె ! వినం గొనియాడజాలదే ? ”

సీ. కుతలంబు నిడుకొనఁ గొలకొండకానిల్చి
శరనిధిఁ చ్చిరి సగరసుతులు
మిన్నులపైఁ బాటుచున్న యేరిలఁ దెచ్చి
వారాశినించె భగీరథుండు
గోత్రాచలములెత్తి కొనివచ్చి కడచన్న
రత్నాకరముఁగట్టె రాఘవుండు
జలధి మహీసతి మొలనూలుగాఁ జాటి
పాలించె గరిగరికాలజోడు

గీ. వరుసనిట్లు సూర్యవంశాధిపతులయందు
నిధియమేరగాఁగ నిఖిలజగము
నేలి చనినవారి కెనవచ్చునున్లాఘు
ధీరుండు నన్నెచోళజనవిభుండు.

చోళదేవుడు భీమకవి రచనమునకెంతయు నలరి, భీమకవిని సన్మానిం
చెను. ఈతని తండ్రి చోడబల్లిదేవుఁ డనియు, దల్లి శ్రీసతీయనియు,
నాతఁడు రచించిన కుమారసంభవమున సుదాహృతమైన యీపద్యము
వలన స్పష్టమగుచున్నది—

చ. అరిసరపాలమాళి దళితాంఘ్రియు గుండయ పాకనాళియా
రిరువదియొక్క వేయిటికధీశుడు నాజను చోడబల్లికిన్
జిరతరక్తిరి కగ్రమహిషీతిలకంబన హాహయాస్వయాం
బురశశిరేఖయైన గుణభాషిణి శ్రీవతికిన్ దనూజుడన్.

21 చోడగంగు

నన్నెచోళదేవునకు చోడగంగు పినతండ్రికుమారుడు. ఈచోడ
గంగు నన్నెచోళునకు దండనాథుడై జగదేకప్రఖ్యాతి గాంచెను.
ఈతని ప్రభుధక్తి పరాయణతకు సంతసించి నన్నెచోళుడు తిరుచనా
పాల్లిలోఁ గట్టినదుర్గమునకు అధిపతిఁజేసెను. చోడగంగుకూడ నన్నె
చోళదేవుని వలెనే కవితచెప్పుచుండువాడు. భీమకవి తిరుచనాపల్లికిఁ
బోయి, చోడగంగు దర్శనమొనరించి యీక్రింది పద్యములఁ చదివెను.

చ. అనిమొన జోడగంగడు మురారి బకారి నరుండుమాదిరిజం
డనఘన చక్రతోమల శరాసనకుంతము లల్కబూనివ్రే
యను వడిదాయనేయఁ బొడువన్ గళమస్తరవత్సమర్మముల్
తునియలె? నుగ్గుగావె? యెతదూరవె? నాటవె? వైరివీరులన్.

ఉ. భోజుడుమంకు, ధర్మజుడు బొంకు, శశీవతి రంకుకల్వపూ
రాజుకళంకు, దైవతధరాజముడొంకు పయోధియింకు, సర
భోజధవుండు వంకు, ఘణిభూషణదేవుండు సంకు, పద్మినీ
రాజ హితుండుక్రంకు సరిరారుగుణంబుల నీకుధారుణిన్.

తా. మంకుతనము గలిగియున్నందున భోజరాజు నీకెనకాడు. కురు
క్షేత్ర సంగ్రామనందర్భమున ననత్యముఁ బలికినందున ధర్మరా జన్యత
వాదియయ్యెను. జారుడగుట దేవేంద్రుండు నీకు సరికాడు. కళం
కముఁ గలియుంటచే జంద్రుండును నీకు సరికాడు. కుంగియుండుటచే

మేరుపర్వతముకూడ నీకు సరికాదు. ఇంకనట్టి గుణముండుటచే సాగరముకూడ నీతోఁ బోల్పదగినదికాదు.

చోడగంగు భీమకవి పద్యముల నాకర్ణించి, సంతృప్తాంతరంగుడై యాతని నుచితరీతిని పత్కరించెను.

22. భూత దుష్ట్యదుః

భీమకవి వానస్థానమైన ద్రాక్షారామలో నాతని పినతండ్రి కుమారుఁ డుండెను. ఆతనిపేరు విరలదేవుఁడు. ఆ విరలదేవుఁడు వట్టి పిఠికిపంద. ఆతని భయమునకుఁ బిఠికి తనమునకుఁ దగినట్లు తఱచుగా భూతములు, పిశాచములు నాతనిని సోకుటయు, నతఁడు తఱచుగా మంచముపట్టుటయు జరుగుచుండెను. తలదండ్రులుకూడ నిందులకు తోడగునట్లాబాలునికి విద్యాబుద్ధులు గఱపింపక, లోకజ్ఞానశూన్యుఁ డగు మూర్ఖునిగావించిరి. విరలదేవుఁ డొకప్పుడు జ్వరవీడితుండై యుండగా నొకభూతవైద్యు డాగ్రామమునకేగి, యాపూట తిండికిఁగూడ చాలినంత ధనములేనివాడై యేమిచేయుటకును దోషక వీధులవెంబడి తిరుగుచుండగా విరలదేవుని యార్తనాదము విసనయ్యెను.

భూతవైద్యుఁడు లోనికికేగి, ఆబాలుని మంచముకడ నిలువఁబడి 'బీమ్మింట్లం ప్రాంఘట్ స్వాహా, హూత్ హూత్ ! శాకినీ ఢాకినీ మోహినీ టం ' అని బిగ్గఱగా నందఱును హడలిపోవునట్లరచెను. ఇరుగుపొరుగు అమ్మలక్కలందఱును జేరి ' అవునమ్మా ! ఆ కుర్రవాడెప్పుడూ ఇంతే. భూతముసోకినది. నిక్కువము. భూతవైద్యము చేయించు ' డని నలహించిరి.

ఆ వైద్యుఁడు ' మీకు వలయుచో పద్యమువేసి చూపింతును. మూడు నిమిషములతో భూతమును బోగొట్టుదును. ' అని వారికి

నచ్చుచెప్పి, పద్మమువేసి “అఁ! ఆగు! ఎవరునీవు, చెప్పు, కాకపోయిన చింతబరికెతో వీవుఁ బగులగొట్టెదను. ఆ! ఎవరునీవు? వేములవాడ భీమకవివా?” అనెను “అదేమి చిత్రమమ్మ! భీమకవి పిన తండ్రి కొడుకువైఁ బ్రయోగముచేయు తెందైన వినినామా? కనినామా? ఎంత చిత్రమమ్మా! ఏమి విష్ణురఘమ్మా!” అని చెప్పుకొనసాగిరి. దేశాటన మొనరించి నాడేతిరిగివచ్చిన భీమకవి కీవార్త తెలిసెను.

ఆతఁడు తిన్నగా భూతవైద్యునికడ కరిగి, “ఏమయ్యా! వైద్యుడా! నేను ప్రయోగముచేసినానని యందఱతోను జెప్పుచున్నావట, ఏదీ పద్మమువేసి చూపు” మని యడిగెను. ఆభూత వైద్యుఁడు భీమకవి తన్నేమని శపించునోయని భయపడి, యేదో యొక మిషపెట్టి, యిప్పుడే తిరిగివత్తునని చెప్పి వెడలిపోయెను. భీమకవి యంతట నాబాలుని పరీక్షించి “జ్వరముక్క మఱెమియులేదు. ఈవైద్యుని హడావిడివలన నదిమఱిత తీవ్రస్వరూపము, దాల్చినది.” అని ఔషధమిప్పింపగా, నది మఱుమాయ మయ్యెను. “అయ్యా! నిజముగా నేను సమయమున కదృష్టవశమున వచ్చితినిగాని లేకున్నచో నేను ప్రయోగము చేసితినను నిందనాతలపైఁ బడునుగదా!” యని యీక్కింది పద్యముల రచించెను—

ఉ. పోడిమి మంత్రముల్పుడివి భూతములన్ వదలింతుమంచు నా

డాడను మోసగాండ్రు మృషలాడిధనంబుగడింప జూతురీ

పాడుగుణంపు మానిసులఁ బాపుల చెంతకుఁజేరనీక పం

డ్లుడఁగ దొడవ్రేసినను నొందరు పాపమొకింత యేనియున్.

ఉ. వచ్చినవాఁడు భూతమయి శాతకఠోరకఠార వేలనో

పచ్చలితప్రతీవ్రగతి బాధలుపెట్టనటంచు పామరుల్

పిచ్చితలంపులన్ దవిలి భీతిలుచుండెదరీ ధర్మాస్థి

జచ్చినవాని క్కొడిదిశక్తి? వివేకము నందరేజనుల్.

- జు. కవిమాన్యుండు శపించెనేని యదియే గాఢప్రయోగంబుగా భువినెవ్వారిని నాశనంబునలుపుకొ బుణ్యాత్ములే నజ్జనుల్ కవిసత్కారమునర్చి నంపదలు భోగంబుల్ సౌఖ్యనౌతానముల్ దవులన్ బొందుట దక్షివాటికవిరాట్తత్వంబె చాటించెడున్.
- చ. అనిమొనఁ గూలిపోమఱల నాయువోసంగితిఁ దిక్కమంత్రికిఁ గనికరమొప్పనంపదల గంగునకిచ్చితిఁ దొల్లికోపమున్ బెనఁగొని పోతరక్కనునిఁ బెట్టితిశాపముఁ జచ్చునట్లుగా ఘనుఁడను వేములవాడ కవికాంతుఁడ భీమవరప్రసాదుఁడన్.
- డి. మానుగబంధుకోటి నభిమానమునన్ దిలకింతుఁగాని లో నూనిన కోపవేశమున నొప్పిశపింపగ విఠలయ్యుక్తఁ బూని ప్రయోగమున్ నలువఁబూనితినం చపనిందఁజెందఁగా లేనని నప్రమాణముగ లేఖనిముట్టి వచింతు మాటికిఁ.

23. నల్లసిద్ధిమహిపాలుడు.

నల్లసిద్ధి మహిపాలుని కోరికచే భీమకవి శతకంధర రామాయణము రచించెనని వాడుక. కాని ఆ గ్రంథ మిప్పుడెచ్చటను కానరాదు. ఒకటిరెండు సంవత్సరములు భీమకవి నల్లసిద్ధి నృపాలునికడ నుండెను. ప్రథమమున నాతని కీరాజు దర్శనము సులభముగాఁ గాలేదు. ఆస్థాన కవియైయున్న యాతఁడు చాలదినములు త్రిప్పుచున్నందున వినుగుఁజెంది, భీమకవి యాతనికడకేగి “ఓయీ! రాజదర్శనముఁ జేయింతువా? లేక శపింపుమందువా?” అని కఠినముగా నడిగెను.

ఆతఁడంత భయకంపితుఁడై “అయ్యా! భీమకవి! నిగ్రహానుగ్రహసమర్థుడవగు నీకెందైన నాటంకముగలదా? నేను రావల

యనా ? నాసాయము కావలయునా ? ' అనను. ' ఔను. అక్కర లేదు గానినన్ను తెలియనివారు నిరోధించిరేని యుగ్రుండనై శపింపవలసి వచ్చును. అనవసరముగానితరులగల్గవచ్చుట నాయభిమతిముకాదు. ' అని పలుకగా, నాకవి విస్మితుడై మాటుమాటాడక రాజదర్శనముం జేయించెను. నల్లసిద్ధిరాజు అంతః మున్నే భీమకవి యశస్సువాకర్ణించి యుంటచే శౌరవించి ఆదరించెను.

నల్లసిద్ధిని రాజరాజునకును నొకప్పుడు మహాసంగ్రామము వాటిలెను. ఆ రణమున నల్లసిద్ధిమహిపతియే విజయమునొందెను. భీమకవి యాసంగరమునిట్లు వర్ణించెను.

ఉ. వాండిమినల్లసిద్ధి జనవల్లభుఁ డోర్చినరాజుభీతుడై
యాండ్రనుగానకుండ వృషభాంకముఁ బెట్టుకొనంగఁ జూచితొ
నేండిదియేమి నీవనుచు నెచ్చెలులెల్ల హసింపనంతలో
మూండవకంటితోడి దొరమూర్తి వహించిన మ్రొక్కిరంగనల్.

భీమకవి విరచితమైనదని చెప్పబడు శతకంధర రామాయణ మొచ్చుటను లభింపకున్నను నందులోనిదని యొకపూర్వకవి ఉదహరించిన పద్యమిది—

ఉ. వారక వారకామినుల వర్తులచారుకుచోపగూహముల్
కోరక కోరకోల్ల సితకుంజములన్ జిగురాకుపానువుల్
చేరక బారుకేరళ కళింగక్షుండ నరేంద్రమందిర
ద్వారవిహారులై సిరులనందక నందకపాణికోల్వరే ?

24. నారాయణభట్టు.

మహాభారత రచనమున నన్నయభట్టారకునకు విశేషముగఁ దోడ్పడిన నారాయణభట్టు భీమకవి దగ్గఱ అంధ్రమున కవిత్వము

చెప్పట నభ్యసించెను. నారాయణభట్టు సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాటభాషలం దసమానపండిత్యము గలిగియుండెను. భీమకవియెడ నాతఁడు గురుభక్తియుక్తుడై విధేయుడై మెలంగుచుండెను. నారాయణభట్టును, నన్నయభట్టును సహాధ్యాయులై నల్లు యీక్రింది పద్యమువలన గ్రహింపనగును—

ఉ పాయక పాకశాసనుని భారతఘోరరణంబునందు నా

రాయణభట్టు తానును ధరామరవంశ విభూషణుండు నా

రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడున్ దినకిష్కుఁడున్ సహా

ధ్యాయుఁడునై నవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపగన్.

తిట్టుకవిత్వము పేరుచెప్పినయెడల నందులకుం దగినవారిలో నగ్రగణ్యుడని భీమకవినే పేర్కొనవలయును. చంద్రరేఖావిలాప రచయితయై, యఖండయశ స్సముపార్జన మొనరించిన కూచిమంచి జగ్గకవి తన గ్రంథమున నిట్లుల్లేఖించి యున్నాఁడు

‘క. భీమకవి రామలింగవి

స్త్రీమనమధుఁడై చెలంగు శ్రీనాథకవిన్

రామకవి ముఖులను గ్రో

ద్ధామగతిఁ జత్తవీధిఁదలచి కడంకఁ.’

25. పావులూరి మల్లన.

భీమకవికి పావులూరి మల్లన సమకాలికుఁడు. ఈతఁడు తెనుగున గణితశాస్త్రము రచించిన కవిశిఖామణి. నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డాపస్తంబసూక్తిఁడు తన గ్రంథారంభమున నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.

‘క. ఇలఁగమ్మ నాటిలోపల

విలసిల్లిన పావులూరి విభుడను సూత్రా

కలితావస్తంబ ద్విజ

కులతిలకుండ వినుతగార్వ్యగోత్రోద్భవుడన్.

రాజనరేంద్రుడీ కవివతంసునకు పీఠికాపుర సమీపముననున్న
నవఖండవాడ నిచ్చి జహూకరించినట్లే క్రింది పద్యములు దెలుపు
చున్నవి.

ఉ. శ్రీనిలయుండు శివ్వనను జమ్మననున్నాటి సూర్యదేవునిన్
ధీనిధిఁ బోలమార్చునిని దేజమునన్ రవిశుక్లులైన యా
సూముల నల్వరంబడసె భూరిజనస్తుత సత్యభారతీ
క్షానులఁ బద్మగర్భవదనంబులు నాలుగుఁ బోలువారిలోన్.

ఉ. శ్రీలలనేకుఁ డాంధ్రనృపశేఖరుండై చనురాజరాజభూ
పాలకుచేతఁ బీఠపురిపార్వ్యమునన్ నవఖండవాడయన్
ప్రోలు విభూతితోబడసి భూరిజనస్తుతుండైన సత్కళా
శీలుండు రాజపూజతుండు శివ్వనపుత్రుండ మల్లనాఖ్యుండన్.

ఈతఁడు రచించిన గణితము పావులూరి గణితమని ప్రసిద్ధి
చెందియున్నది. ఆ గణితమున మొదట సీపద్యములు కాననగును.

శ్లో. శ్రీకంఠం సగుణం సమస్తజగతాకర్తార మీశం గురుమ్
భూతోయానల చంద్రసూర్య పవనవ్యోమాత్మమూర్తిం విభుమ్
నిత్యానంద మయోపయోగిరిజ యాసార్థం ప్రజావద్ధయే
మాయా యోగమపైతితం శివకరం వందేశివం శ్రేయసే.

శా. అర్కాది గ్రహపంచక గ్రహణకాలాన్వేషనోపాయమున్
దర్శక వ్యాకరణాగమాది బహుశాస్త్రప్రోక్త నానార్థనం
పర్కాదివ్యవహారమున్ భువనరూపదీప్త విస్తారమున్
దర్శింపన్ గణితప్రవృత్తి వెలిగాఁ దార్కుండెఱింగించునే?

శైలిని చూడుండు !

చ/చలిపడంశమున్ బ్రియకుశేషములోపలఁ బంచమాంసమున్
బాలువుగ దానిశేషమున బోదకు నాలవపాలునిచ్చి యం
దులఁ దనపాలుఁదాగొనియెఁ దొమ్మిదిజేసలు రాజహంసమీ
నలినమృణాళ మెంతనుజనస్తుత మాకెఱుంగంగఁ జెప్పమా.

పావులూరి మల్లనపై భీమకవి యీవద్యము వ్రాసెనని యొక
గ్రంథమున నుదాహరింపఁ బడినది

“ నీ. ఆదోలికమునం దతిరహస్యంబుగాఁ
జాపరాయనిఁబెట్టి జాతినావు
జలనిధిలోతు లెక్కలచేతఁ గన్గొని
యద్దరిద్దఱియొడ్ల కరగినావు
మూసినబండిలో మునిగియుండెనని తెల్పి
తేనికీఁ గోవంబుతేచినావు
గాలిచే నల్లాడు కాగఁడాచుట్టలో
గద్వోణముల మూటఁ గాంచినావు
గీ. గణితశాస్త్రంబు రచియింపగల్గినావు
బఱిసి మెప్పించి గ్రామముల్వడసినావు
తలఁప నీసాటి మంత్రులిద్దరను గలరె?
మహితగుణవార శివ్యనమల్లధీర ! ”

26. రాయనభాస్కరమంత్రి

రాయనభాస్కరమంత్రి నామాంకితులైనవారు పెక్కురున్నట్లు
చరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. రాయనమంత్రి పుత్రుడగు భాస్కరుఁడు
సాహితీమారునకు భాస్కరరామాయణము రచించి కృతినొసంగెను.

మన వేములవాడ భీమకవి కాలమునాటి రాయనమంత్రి భాస్కరుడు తిక్కనసోమయాజికి బితామహుడు. తిక్కనసోమయాజి తండ్రి కొమ్మనామాత్యుడు. ఈరాయనభాస్కరుడు రాజేంద్రచోళునకు దండగాధుడై శాశ్వతకీర్తి సంపాదించెను. భీమకవి యొకనాడు యీ రాయనమంత్రి భాస్కరునికడ కరిగి, తనకొక యశ్వము విమ్మని యడిగెను. మంత్రి ఆలోచనాధీనుడై ప్రత్యుత్తర మిచ్చుట కాలసించుటచే నది యనంగీకారముగా భావించి యీ పద్యముఁ జెప్పినాడు—

క. వగమాన్చి యర్థికియ్యని

మగముండకు మీసమేల మ్మమూతిపయిన్

దెగఁగొలుగఁ డాయె మంగలి

రగడందునఁ గీర్తిదోచ రాయనిబాచా!

భాస్కరమంత్రి యాపద్యమునాలకించి నవ్వి, భీమకవిని దనయశ్వశాల కడకుఁ గొంపోయి యుత్తమాశ్వమునిచ్చి, ‘భీమకవీందా! నీకెన్ని గోవులు కావలయునో కోరుకొను’ మనఁగా, నాతఁడు ‘భాస్కరా మాత్యా! ఒకటిరెం డావులు నాకుఁజాలు’ నని పలికి యీపద్యముల వ్రాసెను—

‘క. చేకొని రాయనిబాచఁడు

కాకాలు గుణించు పిన్నకాలమునాడే

లాకేత్వ మియ్యఁజాలఁడు

దాకను గొమ్మియ్యడిట్టి ధన్యులుగలరే? ’

‘ఉ. ఒకఁడు మాంసమిచ్చె మఱియొకఁడు చర్మముఁగోసియిచ్చెవే

తొక్కఁడు నన్నిచ్చె నికనొకఁడు ప్రాణములిచ్చె వీరిలో

నొక్కొక పట్టునకా బ్రతుకనోపకయిచ్చిరో కీర్తికివచ్చిరో

చక్కఁగజూడు మంత్రికులసంభవ ! రాయనమంత్రిభాస్కరా ! ’

ఈభాస్కరమంత్రీ తనూభవుడు కొండనామాత్యుడు. కొండ
నామాత్యుడుకూడ భీమకవి నాడరించి, శారసుంచెను. భీమకవి కొండ
సమస్తాపై నీవద్యములఁ జెప్పెనని చాలమంది కవులు చరిత్రకారులు
వ్రాయుటచే వాని నిటనుదహరించు చున్నారు—

శా. కాండ్కార్జన భాండభూపతివృక్షైశ్చైత్యైశ్చైత్యసూ
కాండ్కార్జనభూపతి మహాశూలకాశీనవంశీ మగు
త్కాండ ఖండలతుండ సామరయశః కన్పరపటభవ
త్కాండా, రాయన మహిభాస్కరునికొండా, దండనాథాగ్రణీ!

శా. రెండనాల్గులు సామ్రాజ్య విజ్ఞానైశ్చైత్యైశ్చైత్యసూ
గండా గొండిశిఖండి బహుశిక్షైత్యైశ్చైత్యసూ కదా
చ డారాతి కలాటనీ హిందేదస్తూరి ధాతీలన
త్కాండా, రాయనిమంత్రీ భాస, రునికొండా, దండనాథాగ్రణీ!

ఆ. ప. పడుచునిడినవ్యా బద్యమిచ్చినవానిఁ
గడుపు కిడినవాని నడుపవలయు
నడువలేనివాని నయవిదులెతురా
భువిని భాస్కరేంద్రపుత్రి! కొండ !

27. బీదమార్గ్యుడు.

రాజమహేంద్రవరమును రాజరాజనరేంద్రుడు పరిపాలించు
చుండగాఁ బీదమార్గ్యులకు ద్రాక్షరామ సమీపముననున్న కోరుమిల్లి
యను గ్రామమును శాసనపూర్వకముగా నొసంగెను. వేములవాడ
భీమకవి దాక్షరామమున నుండునప్పుడు తఱచుగా బీదమార్గ్యుకడ

కేగుచుండెను. భీమకవియు బీదమార్యడును గలిసి యొకనాటి యుదయమున స్నానార్థమై గోదావరి కరిగిరి. అది వేసవికాలము సముద్రపు బోటుతగిలి గోదావరి నీరుప్పగానుండెను. భీమకవి యది తెలియనివాడై, యాచమనముచేసెను. నీరుప్పగానున్నందున వెగటు తోచెను. బీదమార్య డదికాంచి 'కవీంద్రా! ఏమట్లు వెగ్గొంది నట్లు కాన్పించుచున్నా' వని ప్రశ్నింపగా నాతడు జరిగినది చెప్పెను. అంత నాతడు 'కవీచంద్రమా! సముద్రపుబోటు తగిలి నీరుప్పనై నది. అంతమాత్రమున సందియముందనేల? నీవేమన్నది జరుగదు?' అనియెను. భీమకవి యాతడు నీపద్యముఁజదివెను—

'చ. సుమహితవార్ధి కాగిలను జుట్టినిను రహింపనాతనిన్
గమనధృతిఁ బెనంగిమెయి గ్గుకవచ్చితినివు గౌతమీ
రమణి! ఏడు సాగరుని రమ్యతరంబుగ బీదమార్యఁడా
చమనముఁ జేయఁబోవునిక సాగవుచాయెరుటన్ విరోధమున్.'

ఇట్లనినంతనే నాజలముయొక్క యుప్పదముబోయి మంచి రుచిగలదయ్యెను. స్నానానంతరము బీదమార్యడు భీమకవినిజూచి 'కవీంద్రా! వేసవికాలమునందైన యీసా రుప్పదనము చెందకుండు నట్లు చేయు' మనియెను. భీమకవి యట్లేయని యీ క్రిందిపద్యముం జెప్పెను—

'ఉ. ఎప్పుడునిన్ను భీమకవి యిట్లులొనర్చెనో? నాటనుండి నీ
యుప్పదనంబు మాని యిటనొప్పుగఁ దియ్యదనంబునొందుమా
యొప్పులకుప్ప గౌతమి! మహోద్జ్వలభక్తుడు బీదమార్యఁడున్
దప్పకనిన్ను నెల్లపుడు దద్దయుభక్తిని బూజకేసెదన్.'

నేటికిని కోరుమిల్లిదగ్గర నీరు ఏకాలమునందును నుప్పగా నుండదు.

28. నృ సింహపురాణము.

భీమకవి వత్సవాయ తెలుంగురాయలకు నృసింహపురాణమును రచించి, కృతి యిచ్చెనని చెప్పుదురు. నృసింహపురాణమును భీమకవి రచించు నందర్భమును మాత్రము పెద్దకథగాఁ జెప్పుదురు.

వత్సవాయ తెలుంగురాయలకు వేటయం దధికమగు పీఠి. ఆతఁడొకనాఁడు సాయుధులగు నాశ్వికులను బదాతులను గొందఱిని వెంటనిడుకొని మృగయాచి నోద్దామై యరణ్యమునకుఁ బోవుచు, భీమకవిని వెంటనిడుకొని నెల్లెరు. వారు వసించుచేరుననికి భానుఁ డస్తాద్రికిఁడు. ‘ కలవరముఁజేయక వనములో నాలుగు వంకలకుఁ బోయి కలఁతనొందించి మృగములఁ జంపుఁ ’ డని తెలుంగురాయలు తన పరివారమున కానతిచ్చి, తానును భీమకవియు నొకరికొకఁగా నా వనాభ్యంతరమునకుఁ బోయిరి.

భీమకవి ‘ రానేంద్రా! ఘోరాకసూకరహర్యక్ష కరాశవ్యాళాది భయంకరమృగ సంకీర్ణమైన యీవనమునఁ బ్రవేశించితిమి. ఏ కూర మృగము మనలనెదుర్కొనునో’ యనెను. అంతలో నొకవరాహము వారి కెదురుగా వచ్చెను. తెలుంగురాయ లేమిచేయుదునా యని యోచింపుచుండెను. ‘ ఏమిరాజా! ఆలోచింతువు? శరవంపరచే నాసూకరమును వధివుము. త్వరపడుము. లేకున్న ఆజ్ఞయిమ్ము. నేనే యీవని చేయుదును’ అనియెను.

‘ ఏమి బ్రాహ్మణుడా! నీవు రణతిక్కనవలె శౌర్యప్రతాప సమన్వితుడవైన నెల్లెరు తోచుచున్నది. వేటలోఁగూడ నీ కభిరుచి యున్నదా! ’ యని తెలుంగురాయఁడు ఆశ్చర్యముగాఁ బలుక, భీమకవి ‘ రాజవంశసమా! నాకు ఖడ్గ మనవసరిము. ఒక పద్యము చాలు నా వరాహ మొక్కయదుగైన కదలకుండ జేయుటకు, నేనెల్లెరు

చేసిన పదవ నీవు శరజాలముచే దానిం బంధింపవలయును ' అని వచించి, యీ పద్యముఁ జెప్పెనట—

‘ చ. కడకు ధనంజయుడు మునుఖాండవమున్ దహించువేళనే
ర్పడ శరజాలవిధమయి వర్షముల్ , అజాలస్థులీ
యడవిని సందుగానకిట నాగువరాహామ ! నాదువాక్కునన్
బాడువదు ప్రార్థనకూడ నినుభూపతి కర్పణసేతు నియ్యెడన్. ’

ఆ వరాహ మొక్కయడుగైన ముందునకువేయక ఆగిపోయెను. తెలుంగురాయలు నిశ్చేష్టుడయెను. ‘ రాకా ! ఇంక నీ ప్రతాపముఁ జూపు ’ మని భీమకవి వచించి, తనవాక్యంధము నడలించునరి కా వరాహము మూర్తిభవించిన కాద్రీమోయని రాయలపైఁ బడఁబోయెను. నేర్పము దాని వినరును తప్పించుకొని తెలుంగురాయలు నిశితశరజాలముచే నా పందిని బంధించి, తన చాకచక్యముఁ బ్రదర్శించునరికి భీమకవియు నాశ్చర్యమగ్నుఁ డాయెను. భీమకవి ‘ రాజేంద్రా ! మన కిరువురకును గూడ సమానమగు శక్తిబలము లున్నవి. మృగయావినోదముకూడ పాతక హేతువే యగును. కావున నాసూకరమును జంపక విడచివుచ్చము. ఇంక నింటికి మజలుదము. ’ అని పలికి, పరివార సమేతముగ నింటికిఁబోయెను.

పిమ్మట నా నెట్లకేగి వరాహమును బంపఁబోయిన పాపము పరిహార మగుటకై భీమకవి వరాహపురాణము లేక నృసింహపురాణములో నొకచోట—

‘ చ. సురుచిర పానపాత్రమును సుందరయొక్కతె కేలనించుచం
దురుడు ప్రకంపితాంగములతోఁ దిలకించె దదాననాంబుజ

స్ఫురిత వికాసవై భవము సాంపులడంకువముచ్చిలింపఁ జె
చ్చెరఁ జనుదెంచిట్టువడి చేడ్పడి భీతివడంకచాడ్చునన్. '

అని చమనగా తెలుంగురాయలు నిర్భరానందవివశుడై
బహుళసత్కార మొసరించెనట!

స్వసి. హపురాణములోని కొన్ని పద్యములు:—

- ‘ చ. కలనకుఁ నభశ్చయలు కంఠముఁజెందకుడెల్ల కిన్నరుల్
తలఁగకఁ డచ్చరల్ ముసులుఁ దల్లిరమందకుఁ జేనువచ్చిమీ
యలజడులెల్లఁబాసి మిముఁనందఁ గాచెదనంతవ్బుమీ
గల్గిలి వానియుండుఁ డసికె లభమగునుఁ డెల్లభంగులన్. '
- చ. శృణిమతిధర్మమోగములు వోద్యపుమూల్యము లప్పురంబునన్
జతురతఁ బుణ్యవస్తువులు నారవిమ్మ పదంబులమ్ము వా
రతులిత విఘ్నశాసన సమాహితై న మహాత్ములంచితో
ద్భుతఁ గొనువారు మీసునిహిత వ్రత పారగులై న బోధనుల్. '
- గీ. పొదవి యొ డ్డఁ డదివియును భువియుఁడనలు
బాదివికొనియుండు చిఁకటిప్రోవువలన
మిక్కిలుంబుగఁ గానుక గ్రుక్కెన్లు
కరవటంబున డగదండ ఖి సమమన్. '
- క. అదియట్ల కానుకొనిన
జెదలంబున దేవదేవు శ్రీరమణీశున్
మదినుంచుకొన్నవానిని
బాదవునె యాపదలు? దవిలిబొందునె తమముల్. '
- ఉ. శ్రీస్తనకంకుమద్రవ నిషిక్తి భుజాంతరభాగ విస్ఫుర
తొన్నభ నూతనార్కరుచి గర్వితనాభినరోజసారథ

ప్రస్తుత మత్తభృంగవర రాగరసోల్పణభోగిభోగ త
 ల్పాస్తరణం దలంచునుకృతాత్ముల పాస్తసమస్తకల్మషుల్.
 చ. కడిదివరంబు వారిరుహగర్భునిచే గొనినాడు వాడుమీ
 యెడననిశంబుఁ బెన్పగయు నీసునుదోషము నెమ్మసాబుగో
 జడిగొని యుండుగావున సాధ్యునివధ్యుండు త్రవ్వనాధుడే
 వడువునఁ జొరుపంబుగొని వానిడఱుచుట ప్రేగుజాడగన్.
 గీ. పొగడ మాతలమొదలను బుష్పరసము
 తెరగి నెత్తావియందున నెరయనొప్పె
 జూచుకొలుకును మున్ను నిఁపులుదలిర్ప
 గడఁగి వనలక్ష్మి యమిసినకల్భయనఁగ.

మ. ధరణిమండలి దిగ్విరందిరెగు జాతాశాబు ధర్మమున నీ
 ర్జననాథ ప్రముఖాఖిలామర నివాసప్రేమలవోలిను
 నెరయన బండ్ల సంధవాలయముగ నీ వారెనెన్నేళ శ్రీ
 కర్ణతేయనినూ ధవోభవ క - కల్పణ ముష్కము.

క. మీఁజిన మోనుల కిరుకిను
 మాటలుగిక్యున్న మీసమగ్రహిమ వే
 మాఱుఁ గొనియూడఁగాఁ దగు
 గీటునె సావోవోలబుట్టఁ గిల్కింపుభయముల్.

29. కులోత్తుంగ చోడ దేవుడు.

రాజరాజ చోడుని కుమార్తెను పరిణయమైన విమలాదిత్యుని
 కుద్భవించిన కుమారునిపేరు రాజరాజనరేంద్రుడు. ఈతఁడు తన
 మేనమామయగు రాజేంద్రచోడుని కుమార్తె అమ్మంగదేవునిఁ బెండ్లి

చేసికొనెను. ఈదంపతులకు జన్మించిన మగశిశువునకునకు రాజేంద్రవోడు డనియే నామకరణము చేయబడెను. ఈ రాజేంద్ర వోడుచేవోళరా జ్యాధిపతియైనపిమ్మట కులోత్తుంగ వోడదేవుడని పిలువఁ బడసాగెను.

భీమకవి ప్రశస్తి నాకర్ణించి యున్ననాఁ డగుటచేఁ గులోత్తుంగ వోడదేవుఁడు పిలిపించి, సత్కరించెను. ఆతఁ డేయుద్ధముగ కేగినను భీమకవిని దనతో దీసికొనిపోవుచుండెను. అందుల కనుగుణ్యముగా కులోత్తుంగ వోడదేవున కెన్నఁడును బరాజయ మనునదియే కలుగకుం డెను. ఈతని శత్రువులెల్లయున బీమకవిని దమవంకకు ద్రిప్పకొని, విజయమునంద సభిలపించుచుండిరి. ఒకప్పుడ నొకశత్రురాజు వచ్చి, భీమకవి యెక్కడికో పోవుచుండఁగాఁ బిలిచి 'ఆర్యా, మారాజ్య మున కొకసారి దయచేసి, మాసత్కారములంది పోరాదా' యనఁగా, నాకవి యందుల కంగీకరించి యారాజేంద్రునితోఁగూడ సరిగెనట. కులోత్తుంగ వోడదేవుఁ డీయుదంతమంతయు నెఱిగి, ప్రచండ సైన్య సమేతుడై యాసరపాలునితో సంగర మొనర్పబోయెనట. కొన్ని దినములు గడచినపిదప వేములవాడ భీమకవి తనకొక్కకే యామహా సంక్రామముఁ జరుగుచుండెనని యెఱిగి, యారాజునకు కులోత్తుంగ వోడదేవునకును రాజీచేసి, తాను కులోత్తుంగ వోడుని రాజధానిఁ జోయెనట.

30 గొల్ల భామ

వత్సవాయ తెలుంగురాయఁడు పెద్దాపురాధీశుడై యున్న పుడు భీమకవి తఱచుగా నతనిదర్శనార్థ మరుగుచుండెడి వాడని చెప్పి యుంటిమి. ఆ యూర నొకసుందరాంగి 'మృగోయమ్మ మజ్జగ' అనుచు, శిరస్సుపై నుండు ఘటములోని చల్లయంతయుఁ గ్రింద చిందు

నట్లతియొక్కరముగ నడచుచు విక్రయించుచుండెనట. యావనోద్భాసితులగు యువకలు చల్ల యవసరములేకున్నను ఆకాంతతో నరస స్థాపములాడు నెపంబున జల్ల గొనుచుండిరట. ఒకనాడు తెలుగు రాయలును భీమకవియు సౌధము పై యంతస్తున నిలువబడి వీధివైపు చూచుచుండగా నావిలాసిని యటుచిలు త్రిప్పుకొనుచు బోవుచుండెను. తెలుగురాయ లామెను భీమకవికిఁజూపి, “కవివరోధ్యా! ఆమెకంత నిర్లక్ష్యభావమేమి? ఆమె యెవ్వరు?” అని యడుగ భీమకవి “రాజచంద్రమా! ఆమె విలాసిని అని ఆమె వేషమే చెప్పుచున్నది. ఆమె దుశ్చరిత” అకెను. “నీ క్లు తెలియు?” నని రాయలు ప్రశ్నింప నాతఁడు “రవిగానినో కవిగాంచునేకదా! ఆమె యదంతముఁ జెప్పెద నాలకింపు” మని యీక్రింది పద్యమును జెప్పెనట.

“ఉ. భూపతిఁజంపితిన్ మగఁడు భూచిగుజుగముచేతఁ జావఁగా

నాపద నొందినొంది యుదయూర్కుచి పట్నముఁజేరి వేశ్యనై
పాపముఁ గట్టుకొంటి సుతుఁబట్టిబొజుంగని జెట్టవట్టిసం
తాపముఁజెంది యగ్నిఁబడ దగ్గముగాకిటు గొల్లభామనై
యీవని కోర్చుకొంటి నృపతీ! వగచీటికి జల్లచిందినన్.”

తెలుగురాయఁ డాశ్చర్యపరవశుఁడై యానారీమణిని బిలిపింది “నీచరిత్ర దెలుపు” మన నామె యిట్లు చెప్పవొడఁగెనట.

“ఆర్యా! నేనొక విపునిభార్యను. నేను వానముచేయు పురాధిపతి నన్నుఁజూచి విమోహితుఁడై నాతోఁ జెలిమిచేసెను. నాపతికి నాదుష్ప్రవర్తనముఁ దెలిసి, నన్ను మిక్కిలిగా నిందించుచుండెను. నాపతి కెల్లయిన విషమిడి చంపినవో రాజుతో నిర్విచారముగా, నిరభ్యంతరముగాఁ గాలము గడపవచ్చునని యాఁచి ఫలహారమున విషముకలిపి యొకపల్లరమున నుంచితిని. ఆరాజకుమారుఁడు వచ్చి,

నేను చూడకుండ నాఫలాహారములఁ దానుభవించి, విగతజీవుఁ డయ్యెను. నాపతియొక గ్రామీణమాతరమునుండి వచ్చుచు సర్వదష్టుఁడై ప్రాణములఁ బాసెను. కుమారుఁ డింటినుండి వెడలనడిచెను. తిండికిలేక, వేశ్యావృత్తి నవలంబించి, అనలమున నురికియు, నగ్నిహోతుఁడై కూడ నన్ను తాకవెలచుటచే బ్రతికి యిచ్చట నీరీతిగా చల్ల నమ్ము కొనుచు 'వనము జేయుచున్నా' నని చెప్పి, తెలుంగురాయల వలనఁ గొంతధనము తీసికొని వెడలిపోయెను.

31 భీమకవిచాటుపద్యములు

- ఉ. నవ్యవిలాసరమ్య నలినంబు బాలముఖాన్వసారభా
భివ్యసనంబునం బరగుభ్యంగకులోత్తమ తద్వియోగతా
పవ్యధ బ్రాణినిల్వదు కృపాగుణమేర్పడ బ్రాహ్మణోనహం
తవ్యయనంగ నొప్పువచనస్థితి కుండకెఱుంగఁ జేయుమా.
- చ. బినరుహగర్భవ్రాతయును విష్ణుని చక్రము వజ్రవజ్రముఁ
దెసలను రామబాణము యుధిరు కోపము పరానిశాపమున్
మనకవుఁ బాముకాటును గుమారునిశక్తియుఁ గాలుదండమున్
బశుపతి కంటిమంటలును బండితవాక్యము గిత్తవోవునే?
- ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షర సమంచితమై స్వరమూడినం దదీ
యానుగుణాక్షరంబు గొనియైనను జెప్పఁగనొప్పు నీక్రియన్
భానుసహస్రభాసి నృపభాధిపుట్టనలన్ధయుక్తిమై
పూనినచో నఖండవలిహల్పగు నాదికవి ప్రణీతమై.
- ఉ. వారక వారకామినులకర్తుల చారు కవోపగూహముల్
కోరక కోరకోల్లసిత కుంజములం బగురాకు పానువుల్

చేరక చారుకేరళ కలింగశిలంగనే ద్రమందిర
 ద్వార విహరులై సిరులనాదక నాదకనాశి గొల్వోనో.
 గీ. అగరువాన నెననిచ్చి పాదవికొనిన
 పొలంగి పోనగూడకయుండి మలయపవను
 డిందు దలదూర్చుకొనియెనో యిప్పుడనగ
 సమరు దాళన్బంతముల మంగారిలొన.

క. నెలయంగా నీచందము
 పొలంగెలుంగక కవితసెప్ప దివురుసతందు ద
 ద్వార వీరకు వీరు గుఱుమ
 బరవినగతి నిఖలహాస్య పదసరితుడగునో.

క. అప్పలిమ నతందు ఘనురా
 అప్పు నొసంగిపాడెల గానన పోతు గాన
 చెప్పగవలె సాహితీమా
 ర్పన దాసమున ఘనుడు రాజసమునో.

క. మాటాడరాదు సభలన్
 మాటాడిన దప్పరాదు మగసింగమునన్
 మాటయె మాసముకాదా
 సాగువు గలవారి కెల్ల సాహితీమారా ?

క. ఇంతుల మనముల నరిసా
 మంతుల మనములను బుద్ధమంతుల మదిలో
 జింతింపని బ్రతుకేటికి
 సంతత సత్కీర్తి హార సాహితీమారా !

32. మ హి మ.

వేములవాడ భీమకవి యొకనాడు కొందఱు బ్రాహ్మణులతో దేవాలయమంటనమున గూర్చుండియుండఁగా నొకఁ డీవేళ తిథియేమని యడిగెను భీమకవి ‘ అమావాస్య ’ యనెను. బ్రాహ్మణు లందఱును నవ్వి ‘ చాలగొప్పవాడనే ? నేఁ డమావాస్యయా ? ’ అనెను. ఆనాడు పొన్నమయై యుండెను. కాని తనపంత మోడిపోవుట కంగీకరింపనివాఁ డగుటచే ‘ మీరానేనా వెలివిత్కూవవాడను ? చూడుదు మీరనిస్లు నేడు పొన్నమకాదు. అమావాస్యయే ’ అని చెప్పెను. ‘ అటులయిన సాయంతాలమువఱకు నిచ్చటనే యుండము. చంద్రుఁడుదయింపఁడు. చీకటియె జగత్తు నలముకొను ’ నని వచించి, ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరుని ప్రార్థించెను. ఏడుగంటలయ్యెను. ప్రపంచమంతయు భీమకవి చెప్పిన నొప్పున గాఢతిమిగావృతమయ్యెను. ఎల్లరు నాశ్చర్య వివశులై, భీమకవినెంతయుఁ గొనియాడి ‘ కవివరేశ్వర ! నీమహిమ యసాధారణమైనది. ఇత యథాప్రకారముగా వెన్నెలఁదెప్పించు ’ మనిరి. భీమకవి మఱల భీమేశ్వరునిఁ దలఁచికొనెను. ప్రపంచమంతయు పిండి యారఁబోసినట్లు వెన్నెలచేసిండి, హృదయాఘాతకరముగ నుండెను. భీమకవి అన్నదివఁదెనను తూచాతప్పకుండ జరుగుచుండెను. ఎల్లరు నాలని మహిమనుగాంచి, యద్భుతానంద సంధ్రమాశ్చర్య నిమగ్నమానసు లగుచుండిరి.

33. క లింగాధిపతి.

వేములవాడ భీమకవి యొకనొకప్పుడు కలింగాధిపతి యగు రాజేంద్రచోడుని కడకు దర్శనార్హుని యడిగెను. ద్వారపాలకుఁడు భీమకవి యెంతచెప్పినను లోనికిఁ బోయిండయ్యెను. భీమకవి కోపో

ద్రిష్టుడై 'నన్ను లోనికి వెళ్ళనిచ్చెదవా లేదా' యనెను. 'స్వామీ! అగ్రహింపకుడు. మహారాజుగారు అవసరరాజకార్య నిమగ్నులై యుండుటవలనను శత్రురాజులపై దండెత్తదలంచి యుండుటవలనను నిప్పు డెవనితోడను సాభాసించుట కంగీకరింపరు. దయ యుంచి, సన్నిభుని పెట్టకండు' అనెను

'ఓరీ వెరివాడా! మీరాజు రాజకార్యలోచనా పర తంత్రుడై యున్నను నన్ను నిరోధింపజాలడు. వెళ్ళనిమ్ము' అని చెప్పినను, ఆ పరిచారకుడు వినచుచును భీమకవి గుప్పితుడై 'కుచ్చి తుండా! నామహిమ యెరుంగక నిరోధించితివి. నీశరీర మాపాదమస్త కము మంటలు బయలుదేరుగాకి' యని శపించుసరికి, ఆ పరిచారకుని యొడలంతయుఁ గాల్చివట్లు మంట లారంభమయ్యెను. భీమకవి వెడలి పోయెను. ఆ పరిచారకుడు ఓయ్యో మొయ్యాయని భూమ్యాకాశ ములు ప్రతిఘటించునట్లు విలపించుచు, భీమకవి పోయినదిక్కుగా బయలుదేరి, వెదకి వెదకి వేసానిళ్లుడై తిరిగి యంతఃపురము కడకు వచ్చి రాజుతోఁజెప్పెను. 'అయ్యో! ఎంతవని జరిగినది? ఆ మ హానుభావుయెడ నేల యపచార మొందించితివి?' అని మందలించి, చారులను నలుదిక్కులకంపెను. భీమకవి ఆయూరనే యొక బ్రాహ్మణునియింట బసచేయున్నటులఁ దెలిసికొని రాజేంద్రుండు కబురంపి, రావించి, 'హేమహత్మా! పరిచారకుని యపరాధము ఓమించి, యతిదీనముగ పిలపించుచుఁ బ్రాణమాత్రావశిష్టుడై పడియున్న వానిని రక్షింపవే' యని వేడుకొనఁగా, భీమకవి దయార్ద్ర హృద యుడై శాపము నుపసంహరించెను. పరిచారకుండు బాధానివృత్తి నొంది, భీమకవి పాదములపైఁబడి కీమార్పణగోరెను.

రాజేంద్రుండు భీమకవి నుచితరీతిని నర్మించి, 'మహాత్మా! ఈ సాధమునకెమట నీకొబ్బరిచెట్టు అడ్డముగనున్నది. తావకమహాత్మ్య

ముచే నది దారినుండి తొలగివచ్చు చేయవే' యని యడుగ నాతడు
' సరే.' యని యొకపద్యము జరుపుననికా కొబ్బరిచ్చెట్లు దూర
ముగా నుండెను. ఎల్లరు నీమహిమ నాలోకించి, విస్మయపడతచేత
స్మృతై.

34 ఇ త ర ప ద్య ము లు

ఉ. అంతదిగంత దంతురలతాంత విశంత సతాంతకాంతవ

స్యతికి తాంతసాంధదనతా తరసంతతకృంతనప్రధా

త్యంత సుమంతవిస్మర దుదంతపకాంతి సంతతి

క్రాంత దురంతహంతరతి కాంతిమృత్యు వసంతమేంతయున్.

చ. ధరణితలేంద్రనందన విధంబుగనుంగొనగోరి మున్ను కి

న్నరవరు డిచ్చినట్టి భువస్సుత్యమైన యదృశ్యవిద్య స

య్యిరువురు గుత్తూర్ములయి యిందు సహోదరిమందిరంబునన్

దరలకయుండి రక్తయోడ దన్వయుజేరగవచ్చి యచ్చలన్.

— ❖ అ ప్ప కి స్తు ము లు ❖ —

సీ. ఆరయ బరదేవిచిత్ర సేయటయుండు

తననందానే పండుకొనుట రెండు

మిలనతి నెడఁగెసి, తొలగిపోవుట మూడు

నలయంగ యూచువృత్త నాల్గు

తన సరివారింపను జేరుకొన్నందు

గురుజేరుంగని చాగ గొల్పుటారు

చదువు నెరకయుండి సభకబోవుటయేడు

నెన్నదారిద్ర్యంబు నెలిమిపది

గీ. అప్రకృష్టబు లనియెడు నవ్వియిప్పి
గాన యిటువంటి వెవ్వొక్కెస వలదు
చారుతరమూర్తి; దేవతాచక్రవర్తి
రమ్యగుణధామ, కావేటింగధామ.

క. ఆడినమాటలు వప్పిస
గాడిద కొండఁబిట్టిగా వినయయ్యో,
వీడ నాకొక కొడుకని
గాడిద యేచ్చెంగదన్న ఘనసంపన్నా!

క. అసమాన వానివిద్యా
రసికతలేనట్టి నరుని ప్రాచుర్యేటికి నీ
కనవేలుక తిని బ్రతుకె
పనరము తనకడుపునండి సనరముకొండా!

క. సమశిల శ్రుతియుతులకు
సమధనవంతులకు సమసుచారితులకు
దమలోన సఖ్యమువివా
దము దగుఁగాక సములకును దగునే యొమక.

క. కోటాన కోరిలిచ్చిన
గూటికి సరిరాదుదేవ కోటలురారా
పాటించి యట్ల వానికి
గూటికి మాకెట్లకొండ! గుణరత్ననిధి.

క. అనిబాతని విధనవ్వును
ధనసంపద నవ్వు సుచితదానవిఘ్నముక
దనయుని ముద్దాపంగా
బినిమిటింగని జారనవ్వు బిచ్చయలేవా.

క. పదివేలమంది కిచ్చియుఁ

దుదొక్కని కీయకున్న దొరకవుకీర్తుల్

పదివేలు నోమునోచిన

వదలదె యొకఁజుకువంక నన్నియునుంకా.

క, ఇప్పటి యన్నముకొఱకై

త్రిప్పలబడి కందనేల? దేవుఁడుశిలలోఁ

గప్పనొసంగెడు హారము

కప్పలుగ మహేంద్రవాస, గోక శా.

క. చెప్పినపని యొనరించిన

యప్పణతుక గల్గుగహన మదిసదనమగున్

జెప్పినపని యొనరించని

యప్పణతుక గల్గు సదనమదిగహనమగున్.'

— — —

— :: భా స్క రు డ :: —

“సీ. ఏనుఁత్రి సత్కి హిమనేతుఁడ్యంత

మవనిమఁజలము ముత్యాలశాల

ఏ మంత్ర మొగసాల యేప్రాద్దుచూచిన

సంగీతసాహిత్య సరసగోష్ఠి

ఏ మంత్రయిలవేలు పిదురేఖామాలి

చెఁడేప్పరీ మహాశంభుశక్తి

ఏ మంత్ర సౌందర్య మిందివరాక్షుల

వాలారుఁజూవుల వలపుముద్దు

గీ. అతఁడు హరిదాసవంశాల్లి కల్పభవుఁడు

లర్థిదారిద్ర్యగాఢ తమోర్ముడతఁడు

దానధర్మ పరోపకారానుకూలి
 భాస్కరుని రామలింగన్న భాస్కరుండు.
 'సీ. కడగిమేఘుం డేకకాలంబుననె కాని
 కొమరొప్ప నేవేళఁ గురియఁగలఁడె
 కలభూరుమా మొక్కకాలంబుననె గాని
 గరిమనేవేళలఁ గాయఁగలదె?
 కమలారి తానొక్క కాలంబుననె కాని
 యేన్నే నమృతంబు నీయఁగలఁడె
 కామధేనువు నేకకాలంబుననె గాని
 పెంపొందనేవేళ బిరుకఁబడునె?

గీ. వలుచునై పోక యాకల పాపలేక
 వట్టిపోవక చిల్లరనంలేక
 యనుదినం బద్ధులకొసంగెనార! భుని
 ఘనసుగుధసాంద్ర! రామలింగయ్య చంద్ర."

“మ. అయలక్ష్మికిది రాయన ప్రభుని బాచామాత్యుఁ డశాంతమున్
 నియతిక బ్రాహ్మణపూజనేయు టభివృద్ధింపంగ శక్యంబెత
 త్ప్రియ యగేహంబున హేమవంజరంబునన్ జెలర్చిత ప్రార్చిత
 ప్రియమేధాయనుచుం బఠించు శుకశారీ కిన్నరద్వంద్వముల్.

ఉ. ఏమిలింపశాఖ? పనియేమినురేశ్వర యీవినిన్నుఁ జిం
 తామణి మీఱినాడటకదా మనరాయన బాచకోవిద
 గ్రామణి, యశానయితటనె కాచుచు మీవిభవంబునందుని
 న్నోమతియందునీగురువునోనీగురువునోసుకుమారత నీకుమారునో.

ఉ. రాక్షతకీర్తి శాలియగు రాయనిబాచ! భవదృశంబు ది
 క్పూజిత మోచుమించె నురభూధర భూధర భూధరేంద్ర కాం

తాజనుగోత్ర దుగ్విధురథాంగ రథాంగ రథాంగశేవ భా
మాచల జాహిదాహిత శుమారతుమారి తుమారధామములన్.

సీ. ఘణిరాజు తనరోములు లర్చికిచ్చునో
యనుచు విష్ణువు క్రిందఁగఁగియుండె
కై లాసకు ధరి మెక్కడనిచ్చునో యని
యుగ్రుడక్కడ కావలండిబూనె
తనయందు మలులనే తణిగిచ్చునో యని
వసధిన తతచూరు వానిచుండె
సురధరాధరము నెవ్వరికిచ్చునో యని
తరణి యిరుముఁ దిరుగుచుండె

సీ. బౌగ! నీదాసవిఖ్యాతి యాఁబడినది
మించినవనిచె నీగీ నెంచందరిమె
గాఢదారిద్ర్యా యూమనీకాఁగి పొంద
భాగ్యదేవే ద్ర! రాయన భాస్కరేంద్ర).

“సీ. నీపంక్తి నొకనాఁడు నెఱిఁభరించిన విప్రుఁ
డమృతాన్నమునను సరుచినేయు
నీసభాస్థలి నొక్కనిముసమున్న జనుండు
తల్పశేషునినై నఁ దప్పవల్లు
నీరూప మొకనాఁడు తేజీచూచిన భామ
కందర్పునై న దాఁ గాలఁదన్ను
నీచేతిదాసమ్ము నెమ్మిసమ్మిని యర్చి
యెమ్మెధనాధిపుఁ బొమ్మివ్వు

సీ. నీవె నినుఁబోలుదువుగాక నిన్ను నెగ్గి
యన్న మంత్రులనెన్నుట పిన్నతనమె

బాలికాప్రాణ నూతనపంచబాణ
భాస్కరేంద్రుని రాయని భాస్కరేంద్ర!

సీ. అతిథికోట్లకు నిలనమృతాన్న సత్రంబు
నంబలిసత్రంబు నాతురుల.
ఆచార్యులిండ్ల రామానుజసత్రంబు
నూనెనత్రము శిరసాస్పానమునకు
బాలకులకును నేర్పడఁ బాలనత్రము
కామనత్రము విటగ్రామణులకు
జలకమాడుట కింటజలస్పృశ్య సత్రంబు
తాంబూలసత్రంబు ధన్యులకును
గీ. కట్టడలుచేసె వినుకొండ పట్టణమున
సర్వకాలము సత్కారపూర్వకముగ
మంత్రిరాయన భాస్కరామాత్యుఁ బోల
గలరె? దాతలు మూఁడుకోకములయందు.

సీ. నిత్య సత్యత్యాగనీతిలో శివీశెప్ప
నినుఁజెప్పి మఱియును నిన్నుఁజెప్ప
బహుపరాక్రమునఁ బరశురామునిజెప్పి
నినుఁజెప్పి మఱియును నిన్నుఁజెప్పి
రఘుకులలోత ముండైన రామచంద్రునిఁజెప్పి
నినుఁజెప్పి మఱియును నిన్నుఁజెప్పి
సుకుమారులను సరి సురరాజసుతుఁజెప్పి
నినుఁజెప్పి మఱియును నిన్నుఁజెప్పి
గీ. చెప్పఁదగుఁగాక యితరులఁ జెప్పఁదగునె
కలియుగంబున నీవంటి ఘనుఁడుకలఁడె

ఆమితగుణసాంద్ర ! మానినీ కుముదచంద్ర

భాగ్యదేవేంద్ర! రాయని భాస్కరేంద్ర.

ఉ. రాజిత క్రిష్ణ లియగు రాయని భాస్కరువేడబోవగా

నాజికిసిట్లనున్ బరునియాలికిసిట్లను నర్థికిట్లనున్

దేదముపెపులేని యతిదీనుని హీనునివేడబోవగా

నాజికిసిట్లనున్ బరునియాలికిసిట్లను నర్థికిట్లనున్—”

వేమలవాడ భీమకవి యిట్లు దిగింతనిశ్రాంతి యశోవిరాజతుండై
పరిమలమిదెను ఆతని పాంచభేరికి కాయము ప్రపంచము వీడినను,
కీర్తి ఆచలద్రుతారామై పరిసిట్లు మున్నగు

కొన్ని చాటువులు

— ❖ పెమ్మయ సింగభూపతి ❖ —

ఉ. మచ్చికలేనిదోట ననుమానము వచ్చినదోట మొదలుగా

గుచ్చితులున్నదోట గుణకోనిదు లుండనిదోట వద్దకున్

మెచ్చనిదోట రాజు కరుణించనిదోట వివేకులుండిరే

నచ్చట మోసమగ్రమ సుగుణాకర! పెమ్మయసింగభూపతి.

ఉ. వాననలేని పువ్వు బుధవర్గము లేనిపురంబు నిత్యవి

భావనము లేనిభార్య గుణవంతుడగు ని కుమారుడున్ సద

భావనములేనిద్రవ్య పరిహాసప్రసంగములేని వాక్యమున్

గ్రాసములేనికొల్పి కొఱగానిని పెమ్మయసింగభూపతి!

ఉ. అడికకోడడేని యుద్ధతానుచిట్లు తెరుగడేని ము

న్నాడినమాట తాఁ దిరుగనాడక యుండఁ డయ్యెల్లదం

- బాడెనయో సిగ్గుచిన్నయ్యలు నయంబుచవిడచేసెవాఁ
 జేడని మోగినుయ్యెడు మహీస్థలిఁ పెమ్మయ సింగధీమణి!
 ఉ మాడలమీఁద నానగలమానిసి కెక్కడికీర్తి కీర్తి పై
 వేడుకగల్గు నాతఁకి విష్ణుమూర్తి ముత్యకడన యీ
 నేడు జగంబులుగు నెలపొన్నిన కీర్తనలు గాంచి న
 త్రొప్పి చుశంబుఁజేసికొనియె బమ్మయసింగఁడు దానకర్ణుడై .
 ఉ పెట్టకకీర్తి రాదు వలపింపక యింతికి న పులేగు తాఁ
 దిట్టక నాదులేదు కడుధీరతనైరుల సగరంబులోఁ
 గొట్టకవాడలేదు కొడుకొక్కఁడు పుట్టకముక్తిరాదయా
 పట్టపురాజుకై న నిదిపద్ధతి పెమ్మయ సింగధీమణి.

— ❖ చెఱువు ❖ —

వేములవాడ భీమకవి యొకప్పుడు ద్రాక్షారామనుండి పదిమైళ్ళ
 దూరముననున్న యొక యూరునకుఁ బోవుచుండగా మధ్యనొక చెఱు
 వడ్డమయ్యెను. ప్రక్కనుండి పోవుదమన మార్గమంతయు కంటకి
 మయ్యై, బురదతో నిండియుండెను. చేయునదిలేక యాతఁ డట్ల
 కొంతసేపు వేచియుండెను. ప్రాదక్షిణ్యమందెను. భీమకవి తుప్పడితుఁ
 డాయెను. ఆతఁడొకసారి దేనిని దలుచుకొని “నాకు మార్గ మేర్పడు
 గాక” యనుసరికి చెఱువు పాయలై మార్గమిచ్చెను. గట్టననున్నవా
 రందఱును భీమకవి మహిమను గాంచి, యబ్బరమందిరి.

— ❖ గువ్వల చెన్నని పద్యములు ❖ —

నీత్యుద్బోధకము లగుట నీపద్యముల నిట నుదాహరించు
 చున్నారము—

క. అడుగఁదగువారి నడుగలే

బడుగుల నడుగంగలేమి బాపంగలరా

వడగళ్ళు గట్టువడునా
గుడిరాళ్ళను గట్టకన్న గువ్వలచెన్నా.

క. సారాసారము తెలుగని

బేరజముకు బుద్ధిచెప్పఁ జెందలవశమా
నీరైత పోసిపెంచిన
గూరేనా నేలవేయి గువ్వలచెన్నా.

క. కలిమిగలవాఁడె మనుజుఁడు

విలసిత సత్కీర్తన వలయఁగవలదా
కలిమేమి యెల్లకాలము
కులగిరులా కదలకుండ గువ్వలచెన్నా !

క. కలిమిగల లోభికన్నును

విలసితముగఁ బేదమేలు వితరణియైనన్
జలిచెలమమేలు గాదా
కులనిధి యంభోధికన్న గువ్వలచెన్నా.

క. విలువరస దాసగుణములు

గలవారికిఁగాక లోభిగాఁడైలకేలా
తలుచేల దాసగుడిసెకుఁ?
గులపావన కీర్తివన్న గువ్వలచెన్నా?

క. వెలివిద్య తెన్నయైనను

కులవిద్యకు సాటిరావు కుంభినిలోనన్
వెలకాంత లెందఱున్నను
గులకాంతకు సాటికారు గువ్వలచెన్నా.

క. తలలెంత పెంచుకున్నన్

గులధర్మము విడిచి కన్నకూళ్ళుం దిన్నన్

గలుగదు మోక్షము చిత్తము
విలయము గాకన్నబిజల వేములచెన్నా

క. ఎన్నగల నీవరాసుల
నన్నిటిగర్భమునబుట్టి యటనునుజుండ్ల
తన్నెటిగి బ్రదుకవలెనా
కొన్నాల్కిక నెచటనున్న గువ్వలచెన్నా.

ఉ వారక యీశ్వరుండు తలపై ధరించిన యంతమాత్రస
వ్వారిజునై రింకోడ సరినత్తువె యుమ్మెతపూవ! నీపస
వారిధులుబ్బునో దెసలు వన్నెలచేరునా చంద్రకాంతముల్
నీరవునో చకోరముల నెవ్వగదీలునా తాపచూటుకో.

ఉ. పీఠసరోగి నిన్ను దలపిష్టి సమాసముచేసినంతనే
వాసి వివేకిహీనతకువందునేల కరంగనాథమా
మానవతీకపోల కుచమండలమండిత చిత్రపత్రికా
నూనవితాన వాసనల నొందుటలోకము నిన్నెఱుంగవే.

ఉ. ఎన్నడవీవు? కాళ్ళుమొగి మున్న వాంసమ ! నెందునుందువో
దవ్వల మాసింబునను; దానవిశేషము లేమి తెల్పుమా
మవ్వపుగాంచ నాల్జములు వశాత్తకిముల్ గలవందు; నత్తలో
యస్వియెఱుంగ; మన్ననహహ! యనినవ్వేబకంబులన్నియున్.

మ. ధర నత్కృత్తి ముఁడై నగీరుచి మనస్తాపంబువిర్పంగ స
త్పురుషానీకమ యోవుగాని యొకయల్పుఁడో పనేతీవ్రదు
స్తరనై దాఘ విదాహతాపమడపన్ ధారాధరాచంద్రసో
త్కరధారావళిగాక యర్హమగునె గంఢూపతోయంబులున్.

- ఉ. చేతికివచ్చుకార్య మెడనేసితివధులు శత్రులైరి యిం
కేతరినైన కార్యముఘటించెదనన్న ఘటించసేపు నీ
చేతగుసట్టి చెప్పుమును జేసితివింలియకాక యింకనా
వ్రాతొక యింతమార్పగలవా! గ్రహచారము! దుర్విచారమా.
- ఉ. కాదనిపించుకోఁ దగదుకాని గుణగుణనహించి లోభిచే
లేదనిపించుకోఁదగదు లేనిదురాశకుఁజోయి యిందురా
రాదనిపించుకోఁదగదు రట్లడియె కరినెక్కి దిక్కిదూ
షదదియెంత? తుంగపెరపుగీహనుమ త ? నితాంతనైభవా.
- చ. ఎనయ, గహీనుదంట జలమంతయ సిల్వసపాదుగుంట నీ
చునక్షర బద్ధామింట తనుఁజూచి సహింపని యూరనుంట లే
దనియెడఁ చేనిపంట నెసనాఁటికికదస వంటమంటకా
జనకనుతాభిరామ బుధసన్నత! శ్రీపెనుమ్మ రాఘవా.
- చ. కరిగమనల్ గురాత్ములనెకాని రమింపరు హీనజాతికా
పురుషులగాని భూభూలుప్రోవరు కానలగాని మేఘముల్
కరియపు సత్యశోచిమలకుం బెడఁబొసినవానిఁ గానియిం
దిరవరియింప దుర్వియవిదీతులగాని ధర్మపక్షాతయున్.
- చ. పిలువకుూటికిన్ వెతలఁజెల్లు ధరావరుఁజేలు వీటికిన్
జలములు లేనియేటికిని సారెకుబదువులున్న వోటికిన్
బలపురతోటి పాటికిన్ పాలురసాటికి బోవరాదయా
బలువదరీ దరీకుహరభాస్యదరీ యదరీదరీహరీ.
- ఉ. తంత్రులులేని వీణయును దానమురాగము లేనిగీతము
మంత్రములేని సంధ్యయును మానములేనితపంబు వేదవి

ఓం త్రములేని యాగముఁ బడజ్జతలేని కవిత్వత్వత్వముఁ
మ త్రులులేనిరాజ్యము సమానమలియ్యని ముష్టయుక్తిముల్.

ఉ. గండపుఁజ్ఞెక్కుకిలక నురగఁబుసయోనిధి బాడబాగ్నిమా
కందఫలఁబు క్రి దనొక కందురుదుంప జగద్విలోగ నా
నందము మేఘుండుం బసినాచిసమాడ్కి నకారణంబుగా
నుంచురువాతసన్నిధి నయోగ్యులుకొందలు మల్లికార్జునా!

ఉ. చూతపలావతంస! ననుజూచినఁ గన్నులప చుచయ్య! లో
పాతీశయంబునన్ బసినభాస్వతమయ్యె దిశోఘ మెల్ల వి
భ్యాతియొకరై నీకుఁబుట్టె నని గల్గునామనెమ్మదిన్
కాతుక మెప్పు నీ హృదయఃకృశ భావయుగాదబూడఁ గన్.

— :: శృం గా ర ము :: —

‘శా. పూ’ల్కాని సరోజబాణముల నంభోహారి మచాయలన్
భావంబెంతయునెసె మేచుపడతెక దాహబుర్రెక్కిచెనే
నీవాడన్ మధురాధరం బొసంగ వే నెక్కుంబునన్నేలవే
రావేమానిని! కావవేతరుణి సురక్షించు చుద్రాననా!’

౨. మృతులపూబు వికారలీలబిగి ధమ్మల్లంబుచేబూని రా
గదదృక్పాముతోడఁ గొనుచులియంగా మోముమార్చెప్పుచున్
వదలంబాతిన వీవిబ్బుకొని కన్యారత్నమస్థిగె. ద
త్సదనభ్రాజితరత్న దీపకలికాస్తంభంబు క్షీనిడకక.

శా. లోకాలోకపరీతభూభువన మాలోకించుపుణ్యుడవో
రాకాచంద్ర! భవతెనమానముఖ మత్పాశ్రేణ్యం బాసి నే
నాశందర్ప శరాగ్నికీలంకుఁగానెయున్న చందంబు నీ
వేకాంతంబునఁ దెల్పవయ్య! దయతో నేలాలతా తన్వికిన్.
నీ పెరిణామమేమయ్య! ప్రాణరాధులవారి

విండునోయనియుండుఁ జందమామ !

విరహాగ్ని చల్లగా విభునియాకారంబు

కందునోయనియుందుఁ జందమామ!

పతికాకుఁజుట్టిచ్చి మతికాఁతుదీరంగ

నూదునోయనియుందుఁ జందమామ

గీ. చక్కదనమున నీసరిచందమామ

యార దున్నట్టియూర్తిపై నయ్య! మీరు

పోతిరా! నాదువివరంబు పొనఁగఁజెప్పి

సాహసాఁకుని రమ్మను చందమామ.'

'ఉ. నారలుకట్టి కూరలసేనాబుగ నుగ్రవనంబులో విప

ద్యారమునొంది వందురినప్పును నుజ్జ్వలరాజ్యనైభవో

దారులమై కనుగొనిముదంబును బొందఁగఁగాంచుకంటి నిం

పారఁగ నొందుగల్గునె కృతార్థతయెంచునా గారివేళ్ళరా! '

స నూ ప్త ము.

